

IRAK TÜRKMENLERİ

Soner Doğan



INSAMER

IHH İNSANİ VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
IHH HUMANITARIAN AND SOCIAL RESEARCH CENTER
مركز البحوث الإنسانية و الاجتماعية

Referans için: Doğan, Soner, "Irak Türkmenleri", Araştırma 68, INSAMER, Haziran 2018.

 Araştırma 68

Giriş

Irak'ta yaşanan her önemli gelişme bu ülkenin asli unsurlarından olan Türkmenleri de doğru-
dan etkilemektedir. Özellikle Irak'ın çalkantılı
tarihi boyunca yaşadığı inişli çıkışlı dönemler-
de maruz kaldıkları uygulamalar Irak Türkmen
toplumu ile ilgili karamsar bir tablo ortaya koy-
muştur. Arap milliyetçisi politikalar, ülke için-
de diğer etnik gruplara karşı güvensizlik olarak
kendini gösterirken, 1946'da Gavurbağı ve 1959
Kerkük olaylarında olduğu gibi doğrudan Türk-
menleri hedef alan şiddet uygulamaları da ya-
şanmıştır.

Ancak Irak Türkmenleri için en önemli top-
lumsal kırılmalar, Saddam Hüseyin idaresinin
1990'daki Kuveyt işgali ile başlayan izolasyon
sonrasında başladı. Uluslararası ambargo ve peşi
sıra gelen savaşlar Irak'ta büyük bir yıkım ve çö-
zülme getirirken, Türkmenler için çok daha zor-

lu bir dönemi başlattı. 1991 Körfez Savaşı, 2003
Amerikan işgali, 2006 sonrası Irak iç savaşı,
2013'ten itibaren DAESH katliamları ile kendini
gösteren kaos sürecinde Iraklı Türkmenlerin en
önemli sığınağı Türkiye oldu.

Bu çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır. İlk
olarak Irak'ta Türkmen varlığı ve yerleşim böl-
geleri hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır.
Irak Türkmenlerinin kaynaklarda geçen tanımı,
Irak'taki varlıkları ve yaşadıkları coğrafyalar
hakkında bilgi verilmesi amaçlanmıştır. Böyle-
ce Irak Türkmenleri hakkında ana vatanlarında-
ki yaşam ve kültürleri hakkında genel bilgilerin
oluşturulması hedeflenmiştir.

İkinci olarak Irak Türkmenlerinin siyasal ya-
pılanmaları üzerinde durulmaya çalışılmıştır.
1920'den itibaren karşılaştıkları sıkıntılar, ma-
ruz kaldıkları katliamlar incelenmiştir. Yaşanılan



INSAMER
IHH İNSANİ VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
IHH HUMANITARIAN AND SOCIAL RESEARCH CENTER
مركز البحوث الإنسانية و الاجتماعية

acı olaylar sonrasında birlik içerisinde hareket etmeleri için kurdukları siyasi yapılar incelenmiştir. Günümüze kadar sürecek olan siyasi mücadelelerinde 2015 yılı itibarıyla Irak parlamentosundaki milletvekili sayıları güncel olarak verilmiştir. Yine bu bölümde 2003 yılında Amerika'nın Irak'ı işgali ile oluşan sözde demokrasi ortamı içerisinde Türkmenlerin siyasi mücadeleleri ve Irak siyaseti içerisindeki rollerine değinilmiştir.

Son olarak Türk dış politikasında Irak Türkmenlerinin konumu tartışılmıştır. "İki ülke arasındaki ilişkilerde Irak Türkmenlerinin yeri nedir?" sorusuna cevap aranmıştır. Dönemsel olarak incelenen Türk dış politikasında 2015 yılına kadar icra edilen politikalar ele alınmış, dönemin getirdiği şartlar dâhilinde incelenmeye çalışılmıştır.

Türkmenlerin Tanımı ve Irak'ta Türkmen Varlığı

Türkmen kelimesi üzerine Türk tarihiyle ilgilenen ilim adamları Türkmen tanımı ile alakalı farklı tezleri öne sürmektedirler. Bunlardan en önemlisi ve çoğu ilim adamının üzerinde durduğu husus Türkmenlerin, Türk boylarından birisi olduğudur. Ayrıca üzerinde anlaşılan diğer husus ise 11. yüzyıldan sonra Oğuz boylarına verilen bir isimdir.¹ Bu ismin Selçuklular döneminden itibaren kullanılmaya başlandığı da belirtilir.² Araştırdığımız kaynaklarda Türkmen kelimesinin farklı anlamları ile karşılaşılmıştır. Bu tanımlamalara değinecek olursak; Türkmen kelimesine ilk kez 11. yüzyılda Kaşgarlı Mahmut'un *Divanı-ı Lügat-it Türk* adlı eserinde rastlanıldığı bilinmektedir. Türklerden Müslüman olanlara bu adın verildiği esasına dayandırılmasıyla "Türk ve İman" şeklinde bir açıklanışı vardır. Türkmen sözcüğünün anlamı için "Büyük Türk, Türklük, Türkler, Koyu Türk" gibi tespitler de yapılmıştır.³ O dönemlerden sonra günümüze kadar intikal eden iki görüş vardır. Bunlardan birincisi; "Türk" adı ile Farsça "man" ekinden gelmiş olup, "Türk'e benzer" demektir. Büyük âlim Biruni bu fikirdedir. 14. yüzyılda İran'da "Türkmen" kelimesinin bu şekilde oluştuğu kabul edilmiştir. Bu bilgi, Reşided-din'in, *Cami-ut Tevarih* isimli eserinde de yer almaktadır. İkinci görüş ise "Türkmen" kelimesinin "Türk-i iman-

dan" geldiği hususudur. Bu ifadenin Müslüman Türk anlamında kullanıldığı bilinmektedir. Ayrıca bu görüşü İbn Kesir ve Mehmed Neşri de kabul etmiştir.⁴ En çok kabul gören görüş ise "Müslüman Oğuzlara Türkmen adının verildiği" görüşüdür. Oğuzlar, kendilerine uzun süre Türkmen demediler ve İslamiyet'i kabul ettikten sonra "Türkmen" denildiği bilinmektedir.⁵

Türkmen olarak bilinen Irak Türkmenlerine, Irak hükümetleri belli dönemlerde Türk ya da Türkmen olarak adlandırılmaktan kaçınmıştır. Bu durum, Irak Devleti'nin kuruluş nedenleriyle birlikte gündeme getirilen birtakım kaygılarla ilgilidir denilebilir.⁶ Türkmen diye hitap edilen Türkler, Lozan Konferansı'nda İngiliz heyetler tarafından Türkmenler olarak ifade edilmişti. Türk heyetinin başkanı olan İsmet İnönü buna karşı çıkarak Türkmen'in Türk'ün eş anlamı olduğunu belirterek bunun politik manevra yapılamayacağını belirtmiştir.⁷ I. Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'den koparılıp Irak bünyesine katılan Türkmenlerin yaşadığı coğrafyalarda kimlik olarak Türkler diye hitap edilmiştir. 1959 yılından sonra Irak'ta yaşayan Türklerin, Türkiye ile olan kan ve kültür bağlarını unutturmak için devlet tarafından resmî olarak "Türkmen" denilmeye başlanmıştır.⁸

Türkmenlerin Irak'a gelişi, birbirini izleyen dönemlerde gerçekleşmiştir ve hicri 54 (miladi 674) yılına kadar geri gitmektedir. Emevi Halifesi Muaviye döneminde Horosan'a gönderilen Ubeydullah bin Ziyad 20.000 kişilik ordusu ile Buhara'ya yönelmiştir. Buhara Prensesi Hatun'un emrindeki Türk kuvvetleriyle şiddetli çatışmalar sonrasında barış yapmak zorunda kalan Ziyad, yanına aldığı Türkmen askerleriyle birlikte Irak'a döner. Tarihî kaynaklarda bu sayının 2.000 civarında olduğu belirtilir.⁹

Abbasiler döneminde Türkmenlerin Irak'a girişleri yoğunlaşmıştır. Bunun etkisi ile Memun'un tahta oturmasında Türkmenler büyük rol oynamış ve Bağdat'a yerleştirilmiştir. Bu dönemden itibaren hem Memun'un hem de Bağdat'ın korunması Türkmenler tarafından sağlanmıştır. Irak Türkmenleri Osmanlı egemenliğine kadar aşağıdaki devletleri kurmuşlardır:¹⁰

- Büveyhiler Dönemi 935-1055
- Selçuklular Dönemi 1055-1194
- Atabeyler Dönemi 1127-1233
- İlhanlılar Dönemi 1258-1344
- Celayirliler Dönemi 1339-1410
- Karakoyunlular Dönemi 1411-1468
- Akkoyunlular Dönemi 1468-1508
- Safeviler Dönemi 1508-1534

1055 yılında Selçuklu Hakanı Tuğrul Bey'in Irak'a girmesi ve Bağdat'ta onun adına hutbe okutulması ile 1918 yılı sonuna kadar devam edecek Türk hâkimiyeti başlamıştır.¹¹ Irak'a en yoğun Türkmen göçü, Selçuklular döneminde gerçekleşmiştir. Selçukluların Irak'a hâkim olmasıyla birlikte egemenlik altına alınan bölgeler Türkmen beyleri tarafından yönetilmeye çalışıldı. Bu dönemde Türkmenler yoğun bir şekilde Kerkük, Erbil, Musul ve çevrelerine yerleşmiştir.¹² Aynı coğrafyada Karakoyunlu Devleti'nin kurulması ile birlikte Türkmenler devlet teşkilatlanmasına yönelmişlerdir.¹³ Karakoyunlu Devleti'nden sonra 1470 yılında Musul-Kerkük bölgesinde kurulan Akkoyunlular bölgeye hâkim oldular. Bir müddet Akkoyunluların elinde kaldıktan sonra 1508 yılında Safeviler tarafından işgal edildi. 1534 yılında Osmanlı-Safevi mücadelesinde Osmanlı egemenliğine geçen coğrafya, Osmanlılar tarafından altı sancak altında bir eyalet merkezi oluşturulmuştur. Bu dönemden sonra Türkmenlerin Irak'a üçüncü dönem olarak adlandırılan yoğun göçü başlamıştır. Irak Türkmenleri Osmanlılar zamanında en etkili şekilde devlet kademesinde görev aldılar.¹⁴

Irak Türkmenlerinin Yerleşim Bölgeleri ve Nüfusu

Irak Türkmenleri bin yılı aşkın bir zamandır Irak'ta varlık göstermekte ve ülkenin kuzeyi ile orta bölgesinde, kuzeybatıdan güneydoğuya doğru uzanan bir şerit üzerinde mücavir alanlarda yoğunlaşan bölgelerde yaşam sürdürmektedirler. Irak Türkmenleri günümüzde Musul, Erbil, Kerkük, Diyala

ve Selahattin illerinin sınırları ile başkent Bağdat'ın birkaç mahallesinde de bir şerit boyunca yayılmış bulunmaktadır.¹⁵

Irak'ın 20. yüzyıl başlarında 2 milyon civarında olan nüfusu 1947'de 4.186.000, 1957'de 6.298.000, 1965'te 8.220.000, 1977'de 12.171.500, 1987'de 16.335.00 ve 1995'te 20.400.000 olarak hesaplanmıştır.¹⁶ 2014 Irak seçimlerine baktığımızda ise Irak nüfusu yaklaşık 35 milyon olarak kayıtlara geçmiştir.¹⁷ Irak Türkmenlerinin nüfusa oranı da %9-10 olarak belirtilmiştir. Buna göre günümüzde 3 ila 4 milyon arasında Irak Türkmen nüfusu bulunmaktadır.¹⁸

Musul

Musul Arap, Türk ve Kürtlerden oluşan, Irak'ın en büyük üçüncü ve en kalabalık ikinci şehridir. Dokuz ilçeden oluşmaktadır. Telafer, Sincar, Hazar, Tilkef, Ba'aj, Hamadiye, Sihkhan ve Akra'dır.¹⁹ Vilayetin en kalabalık nüfusunu merkez ilçesi oluşturmaktadır. Musul merkez ilçesinde Yunus Peygamber, Faysaliye ve Mansur mahalleleri Irak Türkmenlerinden oluşmaktadır. Bunun dışında kırsal alanda yüzlerce Irak Türkmeni'nin yaşadığı köyler bulunmaktadır.²⁰ Ayrıca Ortadoğu'nun en büyük ilçesi olan Telafer, ikinci büyük Türkmen nüfusunu oluşturmaktadır. Yaklaşık nüfusu 517.000 civarındadır.²¹ Telafer'in Irak Türkmenleri açısından önemi, merkez nüfusunun tamamen Türkmenlerden oluşmasıdır. Telafer'de aşiret yapısı hâkim olmasına rağmen her aşiretin içerisinde Şii, Sünni ve Bektaşî mensupları bulunmaktadır.²²

Kerkük

Irak Türkmenlerinin en önemli ve sembol şehridir. Tarihte Kerhine ve Kerhine adlarıyla anılmıştır. Irak'ın kuzey ve orta bölgeleri arasında yer alır. Zengin petrol rezervleri bulunmaktadır. 1960 yılına kadar şehrin %90'ı Irak Türkmenlerinden oluşmaktaydı. Ayrıca 1976 yılında Araplaştırılma politikası sonucu şehrin adı el-Tamim olarak değiştirilmiştir. 1960 yılına kadar şehrin %95'ini Türkmenler oluştururken bu oran Araplaştırma politikaları sonucu %60'lara düşmüştür.²³

1975 yılına kadarki idari taksimatında Kerkük dört ilçeden oluşmaktaydı. Bunlardan birisi merkez olan Kerkük, diğerleri ise Kifri, Tuzhurmatu ve Çemçemal'dır. 1970'li yıllardan sonra Tuzhurmatu, Kerkük'ün Araplaştırma politikası neticesinde Selahattin iline bağlanmıştır.²⁴ Günümüzde ise Dibis, Tavuk, Havice ve merkez Kerkük ilçesi olmak üzere dört ilçeden meydana gelir. Kerkük Irak'ın küçük bir minyatürü şeklinde resmedilir. Irak Türkmenleri Havice hariç diğer ilçelerde yoğunlukla yaşamaktadır.²⁵ 2015 yılı itibarıyla Kerkük'ün yaklaşık olarak %25'i Irak Türkmenlerinden oluşmaktadır.²⁶

Diyala

Diyala vilayeti, çoğunluğu Arap nüfusunun yaşamasıyla birlikte Türkmen ve Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı bölgeler arasında gelmektedir. Diyala ili içerisinde beş ilçe bulunmaktadır. Bunlar Bakuba, Halıs, Hanekin, Mendeli ve Şahraban'dır (yeni adı: Mikdadiye). Bu ilçelerin tamamına yakınında Irak Türkmenleri yaşamaktadır.²⁷

Selahattin

Eski bir Türkmen yerleşim yeri olan bu vilayet Baas rejiminin hâkim olduğu bölgeydi. 1976 yılında Türkiye Cumhuriyeti cumhurbaşkanının Kerkük ziyareti esnasında Kerkük'e bağlı Tuzhurmatu ilçesini buraya bağlayarak il yapılmıştır.²⁸ Türkmenler Tuzhurmatu ile birlikte Emirli ve Süleyman Bey nahiyesinde yaşamaktadırlar. Tuzhurmatu Irak Türkmenlerinin en önemli yerleşim yerlerinden birisidir. 2009 yılı itibarıyla Tuzhurmatu'nun nüfusu 190.000 olarak tahmin edilmektedir.²⁹

Bağdat

Türkmenlerin Irak'ta hüküm sürdüğü zamanlarda Bağdat önemli sayıda Türkmen nüfusunu barındırmaktaydı. Zaman içerisinde baskılara maruz kalan Irak Türkmenlerinin birçoğu Araplaşmış ya da göç etmiştir. Günümüzde 20.000 civarında Türkmen nüfusunun olduğu bilinmektedir.³⁰

Erbil

Erbil şehri ülkenin kuzeyinde yer almaktadır. Kuzeyden Türkiye ile doğudan ise İran ile sınır

komşusudur. 1990'lı yıllara kadar şehrin merkezindeki en kalabalık nüfusu Irak Türkmenleri oluşturmaktaydı. Irak Türkmenlerinin özellikle şehrin iç kısımlarında yaşadığı bilinmektedir. 2006 yılına kadar Erbil kalesindeki yaklaşık 700 evde çoğunlukla Türkmenler oturmaktaydı.³¹ Bu tarihten sonra kale içerisindeki yerleşim yerlerinin boşaltılmaya başlanmasıyla nüfus çeşitli mahallelere dağılmıştır. 2006 yılı itibarıyla Erbil'de bulunan Türkmen nüfusu 250.000-400.000 arasında değişmektedir.³²

Miladi 674 yılında Irak topraklarına ayak basan Irak Türkmenleri, Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'nı kaybetmesi sonucunda Irak üzerindeki egemenliğini yitirmiştir. Akabinde gelişen Lozan görüşmelerinde İngiltere, Irak'ta bulunan Türklerin Anadolu'nun uzantısı sayılmaması için Türkmen kavramını kullanmıştır. Fakat bu durum genel kabul görmeyip 1959 yılına kadar Irak Türkleri olarak adlandırılmıştır. 1958 yılında Irak'ta gerçekleşen darbe ile Bağdat yönetimi ile Ankara yönetimi arasında oluşan gerilim Irak Türkmenlerini de etkilemiştir. Irak yönetimi tarafından Türkiye ile bağlarını kesmek amacı ile Irak Türkleri yerine Türkmen kavramı kullanılmaya başlanmıştır. Her ne kadar Türkmen kavramını Anadolu'dan ayrı bir etnik kimlik gibi göstermeye çalışsalar da Türkmen kelimesi ile Irak Türkleri kelimeleri aynı değerdedir.

I. Dünya Savaşı'ndan sonra Irak, 1920 yılında İngiltere mandaterliği altına girerek 1932 yılına kadar Milletler Cemiyeti şemsiyesi altında İngiltere mandaterliği altında yönetilmiştir. 1932 yılında bağımsızlığını ilan etse de uzun bir süre İngiltere merkezli politikalar izlemiştir.

Türkiye, İngiltere'nin mandaterliği altındaki Irak ile 5 Haziran 1926 yılında Sınır ve İyi Komşuluk Anlaşması'nı imzaladı. Bu anlaşma ile Türkiye Musul üzerindeki haklarından vazgeçmiştir.

Ayrıca anlaşma metninde Irak Türkmenleri ile ilgili herhangi bir maddenin olmaması günümüze kadar sürecek olan asimilasyon, baskı, şiddet ve kültürel haklardan yoksunluk gibi olumsuz durumların kapısını aralamıştır. Böylece Irak tarihini yazan, Irak'a yüzyıllar boyunca egemen

olmuş bir milletin 21. yüzyıl itibarıyla Irak'taki izleri silinmeye çalışılmaktadır.

Bu çalışmada göç eden Irak Türkmenlerinin yaşadıkları şehirler ve karşılaştıkları sorunlar, sosyokültürel hayatları, siyasi düşünceleri ve Türkiye'de uğradıkları değişimler problematiği tartışılmaktadır. Ayrıca, ekonomik durumları ve Türkiye'deki iş dünyasının kendilerine çıkardıkları zorluklara da değinilmiştir.

Diğer yandan Irak'ta meydana gelen siyasi-idari değişikliklerin Irak Türkmenleri üzerindeki yansımaları ve devletin bu konudaki tutumu Türkmenlerin karar alma sürecinde etkili olmuştur. Bu süre içerisinde Irak'taki Türkmenler ile Türkiye'ye yerleşen Türkmenlerin niceliksel yapısında değişim olup olmadığı da cevaplanması gereken konulardan bir tanesidir. Özellikle Türkiye'deki kimlikleri ve eğitim alanlarındaki uyumları ile sorunları incelenmesi gereken konuların başında gelmektedir.

Irak Türkmenleri, başta Orta Asya olmak üzere, Ortadoğu ve Anadolu'daki siyasi ve kültürel gelişimi konularını da yakından takip ederek iş birliği sürecini geliştirmek istemektedirler. Türk dünyasının fikrî gelişimi konularında etkinlikler düzenlemektedirler. Turancı bir bakış açısına sahip olan Türkiye'deki Irak Türkmenleri, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları olmalarına rağmen, Irak ve Suriye'deki Türkmenler üzerindeki gelişen olayları yakından takip etmektedirler.

Bu çalışma konusuna ilişkin temel problemler iki bölümde incelenmiştir. Birinci bölümde literatür araştırmaları ve Türkiye'nin Irak Türkmenlerine yönelik politikaları dönemsel olarak incelenirken ikinci bölümde, ampirik bir metot ile saha çalışması, gözlem ve mülakatlar ve görüşmelerden, Türkmenlerin eğitim, sosyokültürel ve ekonomi alanlarındaki değişimleri ve etkileri incelemeye çalışılmıştır.

Tarihsel Arka Plan

Osmanlı sonrası Arap dünyasının sınırlarını çizen İngilizler, Irak Devleti'ne gelince çok keyfi bir tutum sergilemişlerdir. Osmanlı Devleti'nin üç bölge şeklinde yönettiği Irak'ı, İngilizler hiç bir koşul gözetmeden tek ülke haline getirmeye

çalıştılar. İngiltere Irak'ı oluştururken tamamen Basra'daki petrol güvenliğini ve Hindistan sömürgesini korumak üzere plan yapmıştır. Bölgede bulunan etnik kimlik unsurları dikkate alınmamış, coğrafi şartlar göz önüne alınmıştır.³³

I. Dünya Savaşı devam ederken petrol İngiltere için hayati öneme sahipti. Basra Körfezi başta olmak üzere Irak'ta petrol kaynaklarının kontrol edilmesi bu devletin temel politikası haline geldi. Mart 1917'de Bağdat'ı ele geçiren İngilizler Sykes-Picot Anlaşması'nda Musul'u Fransa'ya vermişti. Fakat savaşın sonunda İngiltere bu durumu kabul etmedi. Hem Hindistan'ın güvenliğini hem de Irak petrolüne sahip olmak için tüm Irak'ı ele geçirmeye karar verdi.³⁴ 1920 yılında İngiltere San Remo Konferansı'nda Irak için manda yönetimi oluşturdu ve kendi yönetimi altına aldı.

Kasım 1920'de Şeyh Abdurrahman el-Geylani başbakan olmak üzere manda himayesi altındaki ilk Irak hükümeti kurulmuştu. Musul, Bağdat ve Basra'yı temsil eden hükümet 21 üyeden oluşmuştur. Çoğunluğu Sünnilerden oluşan bakanlardan çok az sayıda Şii, Hristiyan ve Yahudi vardı.³⁵ Irak Türkmenlerinden ise Kerküklü İzzettin Paşa, geçici hükümette eğitim ve sağlık bakanı olarak görev yapmıştır.³⁶

Mart 1921'de, Kahire'de *Semiramis Hoteli*'nde toplanan İngiliz Müstemlekeler Bakanı W. Churchill, Percy Cox ve onun Doğu İşleri sekreteri Gertrude Bell'in katılımı ile Irak kralı için en uygun adayın Faysal olabileceğine kanaat getirdiler. 23 Ağustos 1921 tarihinde ise Faysal'ın krallığını ilan ederek Irak Haşimi Krallığı resmen kurulmuş oldu.³⁷ İlerleyen zamanlarda Faysal ile İngiltere arasında ittifak anlaşması yapılarak Irak tamamen İngilizlerin kontrolü altına geçti. Milletler Cemiyeti'nin 16 Aralık 1925 tarihli kararında Irak'ın manda yönetiminin 25 yıl uzatılması hükmü yer alıyordu ve yapılan bir anlaşma ile bu süre 25 yıl uzatıldı. Fakat Irak kabinesi ve halk bu anlaşmanın yapılmasına karşı çıkıyordu. İngiltere ise anlaşmanın yapılmaması durumunda Musul'un Türkiye'ye verileceğini belirterek Irak hükümetini tehdit ediyordu. Bu durumdan endişe eden Irak Kabinesi anlaşmayı onaylayarak manda yönetiminin süresini uzattı.

1932 yılına gelindiğinde ise dönemin şartları gereği Irak Milletler Cemiyeti'ne tam bağımsız üye ülke olarak başvurdu.³⁸

Musul Sorunu

Mondros Ateşkes Anlaşması'nın imzalandığı 30 Ekim 1918 tarihinde Türkmenlerin yoğun olarak yaşadığı Musul vilayeti Osmanlı topraklarına dâhil iken anlaşmanın 7. maddesine³⁹ dayanarak İngiltere bölgeyi işgal etti. Yapılan anlaşmaya aykırı olan bu durumu, zor durumda bulunan Osmanlı Devleti kabul etmek zorunda kaldı.⁴⁰ Irak 1920 yılında San Remo Konferansı'nda varılan anlaşmayla birlikte İngiltere mandası oldu ve bu tarihten itibaren Musul hariç Türkiye'den kopartıldı.⁴¹ 1922 yılında görüşmelere başlanan Lozan Barış Anlaşması'nda şüphesiz Musul önemli bir yer teşkil etmişti. Tarafların Musul üzerinde uzlaşma sağlayamayacaklarının anlaşılması üzerine diğer konularda çözümsüzlük oluşmaması için Musul konusu, Türkiye ile İngiltere arasında yapılacak ikili görüşmelere bırakıldı.

İngiltere'nin amacı Musul meselesini Milletler Cemiyeti'ne götürerek orada istediği kararları çıkartmaktı. Bunun için de 19 Mayıs 1924 tarihinde Haliç Konferansı'nda taraflar bir araya geldi. İngiltere Türk görüşünü kabul etmek bir yana konuyla alakasız olan bir durumu ortaya attı. Musul vilayetinin sınırını biraz daha yukarı çıkartarak Hakkâri bölgesini sınıra dâhil etmek istedi. İngiltere'nin bu tutumu karşısında Türk tarafı tezinin kabul edilmeyeceğini anlayınca görüşmeleri sonlandırmıştır. İngiltere yönetimi Türkiye'ye baskı kurmak için Hakkâri bölgesinde Nasturi Ayaklanması ve Şeyh Said İsyanı gibi iç karışıklara destek vererek Türkiye'nin elini zayıflatmaya çalıştı. Ortaya çıkan bu eylemler karşısında riske girmek istemeyen Türkiye, 5 Haziran 1926'da İngiltere ve Irak arasında Türk-İrak Sınır ve İyi Komşuluk Anlaşmasını imzaladı.⁴² Türkiye bu anlaşma ile Musul'daki haklarından, Irak petrollerinden 25 yıl süre ile %10 pay alma karşılığında vazgeçti.⁴³

Anlaşma metninde, Türkiye'nin Irak Türkmenleri ile ilgili herhangi bir tasarrufu yer almamıştır. Irak Türkmenlerinin hukuki durumlarının

garanti altına alınmaması, kültürel ve siyasi yönden yararlanacakları haklara dair hiçbir madde olmaması, Irak Türkmenleri için anlaşmanın olumsuz yanlarını oluşturmaktadır.

Irak Türkmenlerine Yapılan Katliamlar

Irak Türkmenleri Osmanlı Devleti'nin yıkılmasından sonra, Irak hükümetlerince sistematik biçimde Araplaştırılmaya çalışıldı. Öyle ki bu politikaların tarihi 1926 Ankara Anlaşması'na kadar uzanmaktadır. Irak'ın Türkiye ile imzaladığı bu anlaşmada Irak Türkmenlerinin hiçbir özlük haklarından bahsedilmemişti. Bu durum Bağdat yönetiminin elini güçlendirmiş ve baskı politikalarına zemin hazırlamıştır.

Irak Türkmenleri zaman içerisinde birçok şiddet olaylarına ve insanlık dışı uygulamalarına maruz kaldı. Bunlardan tarihe kara bir leke olarak geçenler 1924 Kerkük Katliamı, 1946 Gavurbağı Katliamı, 1959 Kerkük Katliamı ve 1991 Altınköprü Katliamı'dır. Ayrıca 2003 yılında ABD'nin Irak'ı işgali ile birlikte Türkmenlerin yerleşim yerleri hedef alınmış, birçok sivil insan hayatını kaybetmiştir.

1924 Kerkük Katliamı

Irak Türkmenlerinin anavatanından ayrıldıktan sonra uğradığı ilk soykırımdır. İngilizler tarafından Levy adı verilen Teyyari (Asuri) askerlerinin başlattığı bu olay, bayram hazırlığı yapan Kerküklülerin Büyükbazar denilen yerde esnaftan biri ile tartışmaya girmesi ile başlamıştır. Tartışma kısa sürede kavgaya dönüşür ve askerlerden birisi yaralanır. Kaçmaya çalışan diğer askerler kışlalarına dönerek yanlarına diğer Asuri askerleri ile cephane olarak pazar yerine yeniden gelirler. Silahları ile geldiklerini gören halk ise kendilerini korumak için silahlarına sarılarak karşı ateş açmaya başlar. Kerkük kalesindeki Hristiyanlara ait evleri kullanarak pazara doğru rast gele ateş açan bu askerler birçok masum sivilin ölmesine sebep olur. Çoğunluğu çocuk ve kadınların öldüğü olayda, pazar yerini de ateşe vermişlerdir. Olayda 100'e yakın masum sivil ölmüştür.⁴⁴ Daha sonra İngiliz Komiseri katliama katılan askerlerin cezalandırılacağını açıklasa da ara-

dan iki yıl geçmeden suçlu askerlerin affedilmesi için Irak hükümeti nezdinde girişimlerde bulunur. Bağdat yönetimi suçlular cezalandırılmadan affeder ve olayı örtbas ederek soruşturmayı kapatır.⁴⁵

1946 Gavurbağı Katliamı

Irak hükümeti, İngilizlerle iş birliğine gidecek özellikle Irak Türkmenlerinin aydın kesimi üzerinde yoğun baskı kurmaya başladı. Her ne kadar kayıtlara Komünist Partisi'nin kışkırtması sonucu gerçekleşti kaydı düşse de olay öyle değildi.⁴⁶ Kerkük'te petrol şirketinde çalışan işçiler ücret, sağlık ve çalışma koşulları gibi konularda yöneticilere iyileştirme talebinde bulundular. İsteklerinin ciddiyete alınmadığını gören çoğunluğu Türkmenlerden oluşan işçiler, konuya dikkat çekmek için protesto gösterileri düzenlediler ve 1 Temmuz 1946'da grev kararı aldılar. Gavurbağı meydanı olarak bilinen yerde her akşam toplanarak taleplerini dile getirmek için gösterilerde bulundular. Şirket yöneticileri yapılan gösterilere karşı geri adım atmadı ve olayı polisler devretti. Bunun üzerine ileri gelen birkaç kişi polis tarafından gözaltına alındı. Bu duruma tepki gösteren işçilere polis güçleri ateş açarak birçok masum insanın ölmesine neden oldu. Tarihe Gavurbağı Katliamı olarak geçen bu hak arama gösterilerinde yüzlerce insan da yaralanmıştır.⁴⁷

1959 Kerkük Katliamı

Irak Kraliyet idaresinin I. Dünya Savaşı'ndan sonra uygulamış olduğu İngiliz yanlısı politikaları, ordu içerisinde rahatsızlıklara sebep olmuştu. O dönemde yükselişte olan Arap milliyetçiliği, Irak ordusu içerisindeki subayların yönetim aleyhine tavır takınmalarına neden oldu. Milliyetçiliği benimseyen subaylar ve solcu grupların iş birliği yapmasıyla 14 Temmuz 1958 tarihinde darbe gerçekleşti. General Abdülkerim komutasındaki askerî cunta, yönetime el koydu ve Irak'ta Haşimi Krallığı devrilerek yerine cumhuriyet ilan edildi.⁴⁸

Tüm Iraklılar gibi Türkmenler de Irak'ta eşit bir şekilde yaşayacaklarını ve cumhuriyetin kendileri için iyi bir şans olacağını düşündüler. Fakat

yine hayal kırıklığına uğramışlardır.⁴⁹ Moskova'da siyasi ve askerî eğitim gören Molla Mustafa Barzani Irak'a dönüşünde bir kahraman gibi karşılandı. Akabinde gelişen olaylarda Kerkük'ü Kürdistan'ın başkenti ilan etti.⁵⁰ Kerkük belediye başkanlığına Moskova'da eğitim görmüş olan komünist birisini getirdiler. Bu durum Kerküklü Türkmenler için kabul edilemez bir durumdu. Çünkü Kerkük bir Türkmen şehri idi. Akabinde gelişen olaylar ile belediyenin kadrosunda hızlı bir tasfiye süreci başladı ve kendilerinden olmayan diğer insanlar uzaklaştırılarak komünistler yerleştirildi.⁵¹

Cumhuriyetin birinci yılını kutlamak için diğer kesimler gibi Türkmenler de sokaklara çıktı. Kürt ve komünist kişiler ortalığı karıştırmak ve Irak Türkmenlerini sindirmek için otomatik silahlarla ateş açtılar ve üç gün sürecek bir katliamı başlattılar. Kerkük'te bulunan 2. Tümen tarafından sokağa çıkma yasağı ilan edildi. Fakat bu yasağın çok geçmeden sadece Türkmenler için çıkarıldığı anlaşıldı. Bu süre içerisinde Türkmenlerin ileri gelen aydınları ve yöneticileri tek tek evlerinden alınarak hapse atıldı.⁵² Bazıları hakaret ve işkence görerek kurşuna dizildi, bazıları ise kamyonların arkasına bağlanarak sokaklarda sürüldü. Vahşi Roma geleneğindeki uygulamalar bu katliamda adeta Irak Türkmenlerine uygulanmıştı. İnsanların ters giden atların arkasına bağlanarak iki parçaya ayrılması, vahşetten başka bir şey değildi. İnsanların cansız bedenleri ibret-i âlem olsun diye şehirlerdeki elektrik direklerine asılarak Türkmen sakinlerin gözü korkutulmaya çalışıldı.⁵³

Yaşanılan tüm bu gelişmelerden Türkiye'nin hemen haberi olmamıştı. Üç gün aradan sonra haberler Türkiye'ye ulaşmaya başladığında Irak ile ilişkilerin bozulmaması için Bakanlar Kurulu kararı ile Kerkük'te yaşanan katliamlarla ilgili görsel materyallerin ülkeye sokulması yasaklandı.⁵⁴ Gelen tepkiler üzerine Türkiye'nin Bağdat Büyükelçisi Fuat Bayramoğlu geri çağrıldı ve gerekli uyarıları yapması için görevlendirildi. Irak Devlet Başkanı gerekli işlemlerin yapılacağını belirterek suçluların muhakkak cezalandırılacağını ve Türkiye'ye bu konuda güvence verebileceklerini elçiye söyledi.⁵⁵

Altinköprü Katliamı

Saddam Hüseyin'in Kuveyt'i işgal etmesi üzerine kuzeyde bulunan Kürtler isyan ederek özerklik kurmak için ayaklandılar. Başta ABD ve Batı ülkeleri olmak üzere Irak'ın Kuveyt'ten çıkması için çağrıda bulundular. Saddam Hüseyin'in bu çağrıya kulak asmaması üzerine Körfez Savaşı başladı ve Irak ordusu kısa bir süre içerisinde bozguna uğradı. Kürtler ise bu durumdan faydalanarak yönetime karşı isyan başlattı. Kısa bir sürede toparlanan Irak ordusu iç isyanları bastırmak için bu bölgelere operasyon düzenledi. Kürtlere karşı harekete geçecek olan bu güçler, Türkmenleri de hedef almaya başladı.

Irak ordusu ayırım gözetmeksizin önüne gelen insanları katletmeye başladı. Askerler Kerkük'e doğru yönelmeye başlayınca Kürtler de çareyi şehri boşaltmakta buldu. Zaman içerisinde şehri top ateşine tutmaya başlayan ordu birlikleri birçok masum sivil öldürdü. Kerkük'ten Altinköprü, Erbil gibi yerlere kaçmaya çalışan Türkmenleri de katletmeye devam ediyorlardı. Gerek havadan helikopterle gerekse karadan araçlarla ateş açılıyordu. Birçok insan yolda hayatını kaybetmişti.⁵⁶ 28 Mart 1991'de Altinköprü'yü ordu birlikleri ele geçirdi ve 100'e yakın insanı ayaklanmaya karıştıkları gerekçesi ile kurşuna dizdiler.⁵⁷ 31 Ağustos günü ise Erbil'e giren ordu mensupları buraya kaçan Türkmen politikacıları ve önde gelenleri toplu halde Bağdat'a götürerek zindana kapattılar. Çok geçmeden birçok insanı idam ettiler.⁵⁸

Irak Türkmenlerinin Siyasal Mücadelesi

Irak Devleti'nin kurulması ile Türkmenler kendilerini bir anda azınlık konumunda buldular. Türkmenler olmadan Irak tarihinin yazılamayacağını anlayan İngilizler ve Kral Faysal, bu durumun önüne geçebilmek için Irak'ta Türkmenlerin izini silmeye çalıştı. Gerek anayasada gerekse sosyal alanda türlü sıkıntılar çıkardılar.

Bu bölümde Irak Türkmenlerinin anayasa ve diğer alanlarda karşılaştıkları durumlara kısaca değinilecektir. Daha sonra bu durumun önüne geçmek ve Irak siyasetinde hâkim olmak için Türkmenler tarafından kurulan siyasi partiler incelenecektir.

Mustafa Kemal dönemlerinde iki ülke arasında ilişkilerin gelişmesi ve dostluğun ilerlemesi önemlidir. Fakat bu durum Irak Türkmenleri için hiçbir iyileştirmeye sebep olmamış, tam tersine Irak Türkmenleri üzerine kurulan baskı daha da artmıştır. Kraliyet dönemlerinde Irak Türkmenlerine verilen haklar göstermelik olmuş, uygulamada yaygınlaş(a)mamıştır.⁵⁹

Irak'taki İngiliz danışmanların hazırladığı anayasa taslağı, Londra'nın emriyle mahalli temsil esasına göre şekillenmişti. Kurucu Meclis tarafından gözden geçirilen anayasa Kral Faysal'ın kabul etmesiyle yürürlüğe girdi.⁶⁰ Anayasanın 16. maddesinde etnik grupların ana dillerinde okul açma hakları düzenlendi. 17. maddeye göre kanunla istisna edilen durumlar dışında Irak'ta resmî dil Arapçadır ve bu istisnalar 1931 yılında 74. sayılı Mahalli Lisanlar Kanunu ile belirlenmiştir. Irak Türkmenlerinin yoğun olarak yaşadıkları bölgeler başta olmak üzere Türkmenlerin öğrenim gördükleri okullarda eğitimin ana dilde yapılması öngörülüyordu.⁶¹

1932 yılında Irak'ta İngiliz mandasının son bulması ve Milletler Cemiyeti'ne üye olması üzerine Irak Krallığı bir deklarasyon yayımladı. Başbakan Nuri Said tarafından yayımlanan bu deklarasyon, Irak'ın temel kanunları olarak kabul edilmekte; hiçbir kanun, tüzük ve düzenlemenin deklarasyon metninde yer alan maddelerle çelişmeyeceği, bunların üstünde yer alamayacağı belirtilmekteydi.⁶² Bu durumda Irak Türkmenleri başta olmak üzere diğer azınlıklar da geniş haklara kavuştular. Irak Türkmenlerinin haklarının güvence altına alınması, mal ve mülklerinin korunması Türkmenlerin yoğun yaşadıkları bölgelerde Türkmen kökenli memurların çalışması gibi konular güvence altına alınmıştır.⁶³ Arap milliyetçiliğinin yükselişe geçmesiyle birlikte alınan kararlar uygulamaya konmadı ve 1936-1958 yılları arasında Türkmenlerin kültürel ve sosyal faaliyet gösteren dernek kurma, kendi dillerinde yayın yapma ve eğitim vermeleri yasaklandı.⁶⁴

1937 yılına gelindiğinde Irak ile Türkiye'nin Sadabat Paktı'nın imzalanacağını öğrenen Irak Türkmenleri büyük bir heyecana kapıldı. İmza için Türk heyetinin Kerkük'e gelmesi kentte bayram havası oluşturdu. I. Dünya Savaşı'ndan

sonra Türkiye Cumhuriyeti yetkililerin bölgeye gelmesi ilk olacaktır. Türk heyetiyle birlikte Kerkük'e gelen Nuri Said Paşa, Bağdat'a döndüğünde ilk işi Kerkük'te Türkmen yöneticilerine yapılan olağanüstü sevgi gösterilerinin faillerini bularak cezalandırmak olacaktır. Ayrıca imzalanan Sadabat Pakti'nda Irak Türkmenlerinin durumlarıyla ilgili hiçbir madde yer almamıştır.⁶⁵

1949 yılında Kerkük valisi ve belediye başkanının değiştirilmesine yönelik çabalar, Irak Türkmenleri tarafından endişeyle karşılandı. Irak Türkmenlerinden binlerce öğrenci ve esnaf gösteri ve protesto yürüyüşünde bulundu. Bu durum üzerine tedirgin olan Bağdat yönetimi belediye başkanını değiştirmiş ve Türkmen kökenli Şamil Yakubi'yi belediye başkanlığına getirmiştir.⁶⁶

Türkiye'nin 1955 yılında Irak'la birlikte Bağdat Pakti'ni imzalaması Türkmenler tarafından memnuniyetle karşılandı. Bu anlaşma ile kendilerine uygulanan baskıların azalacağını ve hakları konusunda iyileştirme yapılacağını düşündüler. Fakat anlaşmada bu yönde herhangi bir madde yer almadı. Ama anlaşmanın getirdiği bazı olumlu durumlar da ortaya çıktı. Bunlardan en önemlileri Irak Türkmenlerinin seyahat etmede sıkıntı çekmemeleri ve Türkiye'de yükseköğrenim yapmalarına izin verilmesi gibi haklarda iyileştirmeler yapılmasıdır.⁶⁷

1958 ihtilali ile iptal edilen eski anayasanın yerine, 26 Temmuz 1958 tarihinde geçici bir anayasa yürürlüğe konuldu. Bu anayasanın 3. maddesi Arapları ve Kürtleri Irak'ın bütünüyle parçaları olarak kabul etmiş ve onların haklarını garanti altına almıştı. Ayrıca anayasanın 9. maddesi bütün vatandaşların kanun önünde resmî görev ve sorumluluklarda eşit olduklarını ortaya koyduktan sonra ırk, dil, inanç gibi konularda ayırım yapılmayacağını belirtmiştir;⁶⁸ "*Anayasa Kürtler azınlık olarak değil Irak halkının ortağı olarak görülmüştür.*" Buna karşı ise Irak Türkmenlerinin ismi dahi geçmemiştir. Sadece genel azınlık olarak ele almıştır.⁶⁹

Irak Türkmenleri kültürel alanda faaliyetlerini devam ettirebilmek için yoğun çaba harcadılar. Türkçe öğretimine büyük önem vermişler ve kül-

türlerini korumak için baskılara direnmişlerdir. İlk olarak Irak radyosu 1932 yılında kuruldu ve 1936 yılında düzenli olarak yayın faaliyetlerine başladı. Radyonun yayın dili Arapça idi. Daha sonra Kürtçe, Süryanice ve Türkmençe yayınlarına da başladı. Fakat Türkmenlerin programda yer alması 1959 yılını bulmuş ve günlük yarım saat olarak ilk yayını yapmıştır.⁷⁰

Irak Türkmenlerinin ilk sivil toplum örgütü olan Irak Türkmenleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği 9 Kasım 1959'da kuruldu. Dernek, Irak Türkmenlerinin tanınmasında önemli rol oynamasının yanı sıra zaman zaman siyasi çalışmalarda da bulunmuştur. 1980-1990 yılları arasında Baas rejimi altında Irak Türkmenlerinin karşılaştığı zor durumlarda milletin sesi oldu.⁷¹ Daha sonra 28-30 Ağustos 1960 tarihleri arasında Kerkük'te Türkmen öğretmenler tarafından Türkmenlerin Kültürel haklarını elde etmek için eğitim kongresi düzenledi. Diğer yandan Türkmen Kardeşlik Ocağı kurularak sosyal ve kültürel alanlarda hizmet etmek için Kardeşlik dergisi çıkartıldı.⁷² Bu gibi etkinliklerle Irak Türkmenleri kültürlerini devam ettirmenin yolunu arayarak günümüze kadar mücadelelerini sürdürmüşlerdir.

1963 yılında Kasım'ı deviren General Abdülselem Arif iktidarı ele geçirdi. Bu tarihten 1968 yılına kadar Irak Türkmenleri önceki dönemlere göre daha rahat olmuşlardır. Siyasi baskılar azaldı ve Türkiye'ye gidiş-gelişler kolaylaşmıştır.⁷³

1968 yılına gelindiğinde Arif rejimi General Hasan el-Bekir tarafından darbe ile devrilerek Baas iktidarı başlamıştır. 1970 yılında yapılan anayasa değişikliği ile Hasan el-Bekir devlet başkanı, Saddam Hüseyin ise yardımcısı olmuştur.⁷⁴ Ayrıca bu dönemde yapılan bir anayasa değişikliği ile ana dillerde özel okul açma yetkisi devlet tekeline alınarak azınlıklara verilen haklar geri alınmıştır.⁷⁵

Devrim Komuta Konseyi'nin 1970 yılında aldığı karar ile "Irak Türkmenlerinin Haklarına İlişkin Kararname" ile ilkokullarda "Türkmençe" öğretilbileceği, Eğitim Bakanlığı'na bağlı bir Türkmen Eğitim Müdürlüğü kurulabileceği belirtilmiştir. Baas yönetiminin bu kararları al-

masının arkasında yatan sebep, 1965 tarihinde Birleşmiş Milletler (BM) çerçevesinde Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşmenin 1969 yılında yürürlüğe girmesidir. Irak hükümeti sözleşmeyi aynı yıl imzalamış fakat tasdik işlemleri Devrim Komuta Konseyi'ne kalmıştı. Bu onay 1970 yılında BM'ye sunulmuştur. Mecburiyetten dolayı Baas rejimi Irak Türkmenlerine yönelik iyileştirme yapmıştır. Fakat bu iyileştirme yasa üzerinde kalmış, Irak Türkmenlerinin yaşadıkları sıkıntılar devam etmiştir. 1978 yılında çıkartılan bir yasa ile Irak'ın yalnızca Arap ve Kürtlere ait olduğu belirtilmiştir.⁷⁶ Bu yasa ile daha önce (özgürlük vaat ettikleri 1970 yılında çıkartılan yasa) verilen haklar geri alınmıştır.

Saddam Hüseyin döneminde Irak Türkmenleri diğer dönemlerde uygulanan baskıların fazlası ile karşılaştı. Irak Türkmenlerine Türkçe kullanılmamasına yönelik baskılar arttırılmış, karşı koyan ve boykot eden Irak Türkmenlerine karşı acımasızca işkencelere başvurulmuştur.

Saddam Hüseyin 1976 yılında yaptığı bir konuşmada Kerkük'ün Araplaştırılması gerektiğini belirtmiştir. Kendisine göre nedenleri şöyledir⁷⁷: *“Kürtler bölgedeki petrol sahalarına sahip olmak için Kerkük'ü istiyorlar. Türkiye'nin de emperyalist niyetleri bağlamında Musul'u geri alma hayalleri var. Türkiye'nin bu hayaline ulaşabilmesi için Türkmen kartını kullanıyor. Bu nedenle mevcut yönetimimiz şehrin nüfus durumunu değiştirmek için şehrin yerleşik halkı ya da sonradan buraya göç edenler ayrımı yapmadan Türkmen ve Kürtlere zorunlu göç politikası uygulayacaktır.”*

Saddam Hüseyin millileştirme adı altında Türkçe olan köy ve kasaba adlarını Arapçaya çevirerek Irak Türkmenlerinin zihninde Türkçeyi yok etmeye çalışmıştır. Buna isnaden de Kerkük'ün adını 1976 yılında “al-Tamim” olarak değiştirdi.⁷⁸

1976 yılına gelindiğinde ilişkileri geliştirmek için Türkiye Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'ün Irak'a resmî bir ziyarette bulunacağı belirtilmiştir. Bunu duyan Kerkük Türk halkı bayram havasına girdi. Muhteşem bir karşılama töreni

ile Korutürk'ü karşıladılar. Fakat bu durum ziyaret sonrasında Irak Türkmenleri için birtakım olumsuz durumların yaşanmasına neden oldu. Halkın bu kadar büyük bir sevinçle Türk liderlerini karşılamasını içine sindiremeyen Baas rejimi, Irak Türkmenleri üzerinde baskı politikalarını arttırdı. Ülkenin idari bölünmesi yönünde adımlar atarak Irak Türkmenlerini birbirinden koparma yoluna gitti ve bir ilçe olan Tikrit'i Selahattin adı ile il yaptılar. Türkmenlerin önemli şehirlerinden olan ve Kerkük'e bağlı bulunan Tuzhurmatu ve Tavuk'u ise daha uzak olmasına rağmen bu ile bağladılar.⁷⁹

Saddam Hüseyin'in 1980-1988 yılları arasında İran'la girdiği amansız savaş boyunca da Irak Türkmenleri büyük bir baskı altında kalmıştır. Irak yönetimi Irak Türkmenlerine yönelik izlediği politikalarla savaş döneminde birçok önde gelen Irak Türkmen'ini idam etmiştir. Daha önceleri idam edilen Türkmenler, Türkiye adına casusluk yaptıkları için mazeret uydururken, savaş esnasında ise İran lehine casuslukla suçlayarak idam etmiştir. Diğer yandan ise Irak Türkmenlerini savaşın en acımasız cephelerine sürerek onların ölümünü istemiştir.⁸⁰

İran-İrak Savaşı boyunca Türkmen bölgelerine Arapların yerleştirilmelerine devam edilmiştir. Bu amaçla 1984-1986 yılları arasında Devrim Komuta Konseyi tarafından alınan kararlar nüfus kaydını Kerkük'e taşıyan ve buraya yerleşen Araplar için 10 bin dinar ve karşılıksız arsa verildi. Ayrıca Türkmen kızları ile evlenen Araplara iş yeri açmak için kredi kolaylığı sağlanmıştır. Bir kısım Araplar da Kerkük petrol şirketinde işe yerleştirildi. Buna karşı Irak Türkmenlerine yönelik her türlü zulüm reva görülmüş, sürgün, işkence, adam kaçırma ve idam olayları artış göstermiştir. Ayrıca Irak Türkmenlerinin gayrimenkul ve ticari araç almaları yasaklanmış, iş yeri açmak için ise Arap'la ortak olmasını şart koşmuşlardır.⁸¹

Yaşanılan tüm bu olumsuzlukları önlemek için Türkmenler de diğer kesimler gibi Irak'ta etkin oyuncu olmak zorunda idiler. Teşkilatlanmalarının zayıf olması seslerinin gür çıkmasını engelliyordu. Bu nedenden dolayı çeşitli kurum ve kuruluşlar kurarak bir araya geldiler.

Irak Türkmenlerinin Siyasi Hareketleri

Irak Türkmenlerinin anavatandan ayrıldıktan sonra siyasi olarak fazla aktif olduklarını söyleyemeyiz. Fakat siyasi arayışlar içerisine de girmeyi ihmal etmemişlerdi. 1959 yılında Kerkük katliamının yaşanmasından sonra siyasette etkili olmaları gerektiğini anlamışlardı. Bu doğrultuda kültürel anlamda da olsa Kardeşlik Ocağı'nın açılması önemli bir gelişmedir.

Yıllarca süren zulme rağmen barışçıl yollardan sapmayan Irak Türkmenleri silahlı mücadeleyi her zaman reddettiler ve seslerini kültürel, politik araçlarla duyurmaya çalıştılar. Türkmenlerin şiddete başvuramalarının en önemli sebebini eğitilmiş, aydın ve elit tabakadan oluşmasına bağlayabiliriz.⁸² Irak Türkmenlerinin önemli bir kısmı beklentilerini karşıladığı ve adalete olan isteklerini şekillendirdiği için Irak'taki İslami harekete yöneldi. Böylece 1960'lı yıllarda Kerkük Tisin'de ilk İslami hareketin yapılması ortaya çıktı.⁸³

1990'lı yıllara yaklaştıkça Irak Türkmenlerinde siyasal oluşumlar hızla gelişme eğilimine girmiştir. Irak Türkmenlerine ait yaklaşık olarak 20 siyasi parti olmasına rağmen bunların birçoğu teşkilatlanması olmadığı için tabela partisi olarak anılmıştır. Bir kısmı ise İran merkezli Türkmenler arasında Şii-Sünni ayrımcılığına neden olmak için kurulmuştur. Aşağıda Irak Türkmenlerinin günümüze kadar olan siyasi parti yapılarından bazıları açıklanmaya çalışılmıştır.

Belli başlı partilerin isimleri şöyledir:

- Irak Türkmen Cephesi
- Türkmeneli Partisi
- Millî Türkmen Partisi
- Türkmen Milliyetçi Parti
- Türkmen Adalet Partisi

- Türkmen Karar Partisi
- Türkmen Bağımsızlar Harekâtı
- Irak İslam Türkmen Partisi
- Millet Partisi
- Türkmeneli Millî Hareketi
- Türkmen Kardeşlik Partisi
- Doğu Partisi

Irak Millî Türkmen Partisi

Irak Türkmenlerinin ilk partisidir. Parti 1988 yılında kurulmasına rağmen Irak'taki baskıcı rejim politikaları nedeniyle ilanını 1991'de gerçekleştirebilmiştir. Parti Türkiye'de bulunan Irak Türkmenleri tarafından kurulmuştur. 1993 yılına kadar yapılan ilk kongreye kadar partiye bir başkan seçilmemiştir. Genel sekreter olarak partiyi kongreye götüren ve Celal Talabani'nin cumhurbaşkanı olduğu dönemlerde cumhurbaşkanlığı makamının Türkmenlerden Sorumlu Müsteşarı olan Muzaffer Arslan üstlenmiştir. 1996 yılına kadar partinin başkanlığını yürütmüştür ve 1995 yılında Irak Türkmen Cephesi (ITC) kurulana kadar Irak Türkmenlerinin en aktif kuruluşu olarak öne çıkmıştır. Riyad, Beyrut, Viyana, Londra ve ABD başta olmak üzere birçok yerde Irak Türkmenlerinin temsilcisi olmuştur. Parti ülkenin kuzeyinde radyo-TV alanında çalışmalar yapmış ve Türkçe eğitim veren birçok okul açmıştır. ITC'yi oluşturan partiler arasında yer alarak faaliyetlerini genişletmeye çalışmıştır. 1996 yılında yapılan ikinci kongrede Mustafa Kemal Yayıcı partinin başına geçmiştir. 2004 yılında geçirdiği trafik kazası ile hayatını kaybetmesi sonucu uzun bir dönem başkan yardımcılığı görevinde bulunan Cemal Şan parti başına geçmiştir. IMTP başkan yardımcısı olan Songül Çubuk ABD'nin Irak'ta kurduğu 25 kişilik geçici yönetim kurulu üyesi olarak yer almıştır. Erbil, Musul, Bağdat, Telafer gibi şehirlerde temsilcilikleri bulunmaktadır. 2010 seçimlerinde Kürt olan Nehro Kesnezani başkanlığında Birleşik Vatan Muhalefeti'nin listesinden Kerkük milletvekili olarak aday olmuş fakat seçilememiştir.⁸⁴

Irak Türkmen Cephesi

24 Nisan 1995'te kurulan ve Türkmenlere ait parti ve kuruluşları birleştirmeyi amaçlayan Irak Türkmen Cephesi, Irak Millî Türkmen Partisi, Türkmen Partisi ve Türkmen Birlik Hareketi'nin bir araya gelmesiyle oluşmuştur. ITC'nin hedefleri Irak Türkmen halkının ve diğer halkların Irak'ın toprak bütünlüğü çerçevesinde meşru haklarına kavuşması, Irak'ta insan haklarını ve özgürlüklerini gözetilen demokratik bir yapının kurulması olarak açıklamıştır.⁸⁵ ITC'nin kurucu başkanı Turhan Ketene'dir. Daha sonra 1996'da Sinan Çelebi, 1997'de Sanan Ahmet Kasap, 2003'te Abdullah Abdurrahman, 2005'te Sadettin Ergeç ve 2011'den itibaren ise Erşat Salihi görev yapmaktadır. 2003'te yapılan Türkmen Kurultayı'nda ITC'nin genel merkezi Erbil'den Kerkük'e taşınmıştır. Partinin Erbil'den Kerkük'e taşınması Irak Türkmenlerini bölmüştür. ITC katılımcıları Erbil'den ayrılmanın doğru adım olmayacağını ve etkisiz kalacağını belirtmişlerdir. Erbil merkezli olan Irak Türkmenleri ITC bünyesinden ayrılarak Erbil'de siyaset yapmanın daha uygun olacağını düşündüler. Erbil'deki ITC'ye ait ofislerini de kapatmışlardır.

ITC'de her üç yılda bir kurul yapılmaktadır. ITC 2003 Irak seçimlerinde kendini kanıtladığı ve 2005 yılında yapılan iki seçimde 30 Ocak'taki seçimde üç milletvekili, 15 Aralık 2005 tarihinde yapılan seçimlerde ise Musul dışında tek başına katılan ITC bir milletvekili çıkartmıştır. 2008 yılında ITC'nin parti olarak tescillenmesiyle birlikte bünyesindeki partilerden kopmalar meydana gelmiştir. 2010 seçimlerinde ise altı milletvekili çıkartıp üç bakanlık olarak büyük bir başarıya imza atmıştır.⁸⁶ Irak Türkmenleri 2014 parlamento seçiminde 2010 yılındaki gibi 10 milletvekili çıkartmıştır. ITC ise bu dönemde beş milletvekili ile siyaset sahnesinde yerini almıştır.⁸⁷

Türkmeneli Partisi

Türkmeneli Partisi başkanlığını Riyaz Sarıkahya yapmaktadır. Sarıkahya ilk Türkmen siyasi partisi olan IMTP'nin yönetim kurulu üyeliğini yapmıştır. 1993'te partiden ayrılarak kendi partisini kurmuştur. 1994 yılında kurduğu Türkmen Birlik Partisi adını 1996 yılında yapılan kurul-

ayla Türkmeneli Partisi'ne çevirmiştir. ITC'nin kuruluş aşamasında yer alırken 2000 yılında ITC'den ayrılmış ve kendisini ayrı bir parti olarak tescil ettirmiştir.⁸⁸

Türkmen Bağımsızlar Hareketi

1995'te Erbil'de kurulmuştur. Partinin etkinlik alanı genel merkezin bulunduğu Erbil ile sınırlıdır. 2008'de ITC çatısından ayrılmıştır. Irak'ta yapılan hiçbir seçime katılmamıştır. Buna rağmen Türkmen siyasetinde önemli yere sahiptir.

Irak Türkmen İslam Birliği

Türkmen İslam Birliği, 1991 yılında Suriye'nin başkenti Şam'da Abbas Beyati tarafından kurulmuştur. 1994 yılında yayınladığı tüzüğü ile kendisini deklare etmiştir. 2003 yılında Irak rejiminin düşmesiyle birlikte Irak'a gelmiştir. TİB, İslamcı kimliğine rağmen Şii mezhebinin ön planda tuttuğunu beyan etmektedir. Aralık 2005'te yapılan seçimlerde Şii ittifakı olan Birleşik Irak İttifakı ile seçimlere katılmıştır. Kendisi ve yardımcısı milletvekili seçilirken yardımcısı Casim Muhammed Gençlik ve Spor Bakanı olmuştur. Maliki hükümetinde de aldığı bakanlık görevine devam etmiştir.⁸⁹

Türkmen Milliyetçi Hareketi

2004 yılında Kerkük'te kurulmuştur. Başkanı Hüsametdin Türkmen'dir. Irak'ın üniter yapısının korunması gerektiğini belirtmiştir. Parti Türk kimliğini öne çıkartmaktadır. ITC desteği ile ön plandadır.⁹⁰

Türkmen Vefa Hareketi

1997 yılında İran'da kurulmuştur. Başkanı Feriyyad Ömer Tuzlu'dur. 2010 yılına kadar iki dönem milletvekili seçilmiştir. Genel merkezi Kerkük'te bulunmaktadır. Amacı Irak'ta yönetimin demokratik kurallar içinde faaliyet göstermesi, Türkmenlerin siyasi, kültürel ve sosyal haklarının savunulması olarak belirtilmiştir.⁹¹

Türkmenlerin Dili, Dini ve Eğitim Durumları

Irak Türkmenlerinin dili Türkçedir. Dilleri Azerbaycan Türkçesi'ne benzemektedir. Ancak aralarında şive bakımından büyük farklılıklar

vardır. Yazı dilinde İstanbul ağzını tercih eden Irak Türkmenleri, son yıllarda Arapça ve Kürtçenin tesiri altında kalmışlardır. %96'sı Müslüman olan Türkmenlerin çoğunluğu Sünni olup %23'ü Şii'dir. Türkmenler arsında mezhep farklılığı yüzünden herhangi bir düşmanlık yoktur ve bugüne kadar ciddi bir sorun da olmamıştır. 1994 yılı itibarıyla Irak Türkmenlerinin %75'i okuryazarken, %25'i okuma yazma bilmemektedir. Kadınların %14'ü, erkeklerin %16'sı ortaokul mezunudur. Kadınların %7'si, erkeklerin %17'si lise mezunudur. Kadınların %14,7'si, erkeklerin ise %38'i üniversite mezunudur. Irak halkı içinde de Türkmenler aydın kesimiyle önemli yer tutmaktadır.⁹²

2003 Irak İşgalinden Sonra Irak Türkmenleri

ABD tarafından 2003 yılında Irak'ın işgali, Irak'a özgürlük ve demokrasi getirmek olarak açıklanmıştı. Tabii ki görünen amaç bu olsa da geri planda durum çok farklıydı. İnsanların beklentilerinin karşılanamaması, bu süreçten sonra Saddam dönemine bile özlem duyanların ortaya çıkması, Irak'taki durumu anlamak açısından önemlidir. Irak'ta çok yapıli yönetime doğru gidilmesi ve otoritenin sağlanamaması yüzünden birçok aile yerlerini terk ederek güvenli gördükleri bölgelere yerleştiler.

Bu dönemden sonra Irak'ta en çok etkilenen milletlerin başında Irak Türkmenleri gelmektedir. Saddam ve daha önceki dönemlerde her türlü şiddet ve haksızlığa uğramalarına karşın hiçbir dönemde diğer grupların yaptığı gibi isyana kalkışmamışlardır. Haklarını meşru sistem içerisinde aramaya çalışsalar da sistemin buna izin vermemesi Irak Türkmenleri için kötü sonuçlar doğurmuştur. Irak Türkmenleri de tıpkı diğer milletlerin beklediği gibi Saddam döneminin yıkılmasıyla ellerinden alınan hakların geri verileceğini, eşit ve onurlu bir yaşam sürececeklerini beklemekteydi. Fakat bu durumun böyle olmayacağı işgalden sonraki ilk dönemlerde ortaya çıktı. Irak Türkmenleri, Irak'ın bütünlüğünü savunurken diğer Kürt ve Şii gruplar federal bir sistemin olmasını istiyorlardı. Ve savaş sonrasındaki düzen de bu doğrultuda şekillenmiştir.

Irak Türkmenlerinin diğer gruplar arasında zayıf kalmasının nedenlerinden biri, Türkiye ile aynı doğrultuda politika izlemeleri, anavatan olarak gördükleri ülke ile zıt tutum içerisine girmek istememelerinden kaynaklanıyordu. Etkin olan bir başka neden de Irak Türkmenlerinin diğer gruplarda olduğu gibi silahlı gücü yoktu. Bu durum eksik bir yön oluşturmaya rağmen günümüze kadar Telafer bölgesindeki Türkmenler hariç diğer gruplar, Türkmen silahlı birliklerini oluşturamamışlardır. Irak siyasetinde silahlı güçlerden yoksun olmaları güçlü politikalar oluşturmalarını engellemiştir. Devlet otoritesinin olmadığı yerde her grup kendi çıkarları için hâkimiyet alanı yaratmak isteyecektir. Netice itibarıyla ABD tarafından savaşın sonlandırıldığı, Saddam Hüseyin döneminin bittiğini açıklamasıyla birlikte sıra yeni devlet kurumlarının oluşturulmasına gelmişti.

2003 yılında ABD tarafından oluşturulan Irak Geçici Yönetim Konseyi 25 üyeli bir yapıdan oluşmaktaydı. Bu yapı Irak'ı seçimlere hazırlamak ve yeni anayasa yapma gibi kurumsal bir kimliğe bürünmüştü. Bu konsey 13 Şii, 5 Sünni-Arap, 5 Kürt, 1 Irak Türkmen'i ve 1 Asuri-Hristiyan'dan oluşmaktaydı.⁹³ Fakat burada demokratik olmayan bir durum söz konusudur. ABD tarafından Irak'a atanan yöneticinin bu Konsey'in aldığı kararları veto etme yetkisine sahip olması, Irak halkını memnun etmemiştir. Burada Irak Türkmenlerine haksızlık yapıldığını da söyleyebiliriz. Irak'ta üçüncü çoğunluğu oluşturan millet olmasına rağmen temsiliyette bu husus dikkate alınmamıştır. Sanki Irak Türkmenleri bu coğrafyada yaşamıyormuş gibi politikalar izlenmiştir.

İlerleyen dönemlerde 25 kişilik Irak Geçici Yönetim Konseyi 29 Temmuz 2003 tarihinde toplanarak dokuz kişilik Başkanlık Konseyi'ni oluşturdu. Başkanlık Konseyi'nde beş Şii Arap, iki Sünni Arap ve iki Kürt yer aldı.⁹⁴

2004 yılında 50 kişiden oluşan Anayasa Komisyonu'na iki Irak Türkmen'i katıldı. Fakat bu iki kişinin gayret ve çabaları, yanlış tutum ve düşüncelerin oluşmasının önüne geçememiştir. Federatif sistemi benimseyen 1. madde, Arapça ve Kürtçenin resmî dil olduğunu belirten 4. madde, doğal kaynakların dağıtımını konusunu düzenleyen 112. madde ve en önemli madde olan Kerkük bölümünü düzenleyen

140. madde üzerinde mutabık kıldılar. Bu usulsüz değişikliğe kimse müdahalede bulunmadan parlamentodan geçti ve halkın da onayına sunularak kabul edildi. Ayrıca Anayasanın halk tarafından kabul edilmesinde Şiilerin de önemli bir etkisi vardır.⁹⁵

Anayasalar sosyal bir sözleşmedir. Halkın tümüne hitap etmeye yönelik yasal bir belgedir. Herkesi ya da en azından ezici çoğunluğu tatmin edecek çözümlerden yana olur. Yazılan anayasalar bu düşüncelerden yoksun olursa halk tarafından benimsenmez ve sürekli bir sorgulama içerisinde olur. Irak Anayasası'nın da bu şekilde oluştuğunu söyleyebiliriz. Temelde iki çizgiyi esas alan Irak Anayasası bir taraftan temel hak ve özgürlükleri teminat altına almak isterken diğer yandan bazı kesimlerin inanmadığı prensiplere yer vermiştir. Bu anayasa da şüphesiz en kazançlı çıkan grup Kürt yönetimi olmuştur.⁹⁶

Irak Geçici Konseyi tarafından oluşturulan 33 kişilik Bakanlar Kurulu Kabinesi'nde Irak Türkmenleri bir bakanlık ile temsil edilmiştir. İletişim ve Teknoloji Bakanlığı Irak Türkmenlerine verilmiştir. BM ve diğer ülkeler nezdinde meşru olarak kabul edilen bu durum, ülke içindeki dengelere baktığımızda resmin böyle olmadığını daha iyi anlayabiliriz. Pasif bir bakanlık verilerek Türklerin dışlanmadığı imajı vermek dışı karşı verilen bir mesajda akıllıca gibi görünse de durum böyle değildir. Savaştan çıkmış ve ülkenin tüm kurumlarının iflas ettiği bir ülkede böyle bir bakanlığa Irak Türkmenlerinin atanması, Türkleri siyasi arenada pasifize etmek için atılmış bir adım olarak yorumlayabiliriz.

Irak Türkmenlerinin bu dönemden sonra giderek etkisiz duruma düşürüldüğü ortaya çıkmaktadır. 15 Aralık 2004 tarihinde ülkenin değişik yerlerinden gelerek Bağdat'ta toplanan yaklaşık 1.000 kişi, Irak'ta hükümete danışmanlık yapacak ve denetleyecek, geçici meclisi oluşturacaktı. Toplantıda geçici meclis listesi belirlenmiş, Irak Türkmenleri Hristiyanlarla birlikte azınlık statüsünde yer almış ve %8'lik dilim içerisinde bulunarak Bağdat'a 75 temsilci göndermiştir. Konferansta diğer gruplardan Şiiler %52, Sünniler %20 ve Kürtler %17 oranında temsil edilmiştir.⁹⁷

Irak'ta sürekli dışlanan Irak Türkmenleri Irak siyasetinde etkili olmak için daha fazla aktif olmaları gerektiğini düşünmüşlerdir. 2005 yılından itibaren yapılan tüm seçimlerde yer aldılar. Fakat Irak Türkmenlerinin bir bütünlük içerisinde hareket edememeleri güç kayıplarına yol açmıştır.

2005 yılında yapılan seçimlerde Irak Türkmenleri ITC listesinden üç, Birleşik Irak İttifakı listesinden (Şii) beş, Kürt listesinden ise dört milletvekili ile meclise girerek büyük başarı elde etmişlerdir. Seçimin galibi olan, Birleşik Irak İttifakı hükümet kurmakla görevlendirilmiş ve el-Caferi'nin başbakanlığında hükümet kurulmuştur. Irak Türkmenleri İmar ve İskân Bakanlığında bakanlık görevi ile Genel İşler ve Belediye Hizmetleri Bakanlığı'nı devralmışlardır.⁹⁸

Maliki'nin ilk başbakanlığı döneminde Irak Türkmenleri iki bakanlık elde etmiştir. İki bakan da birleşik Irak ittifakından oldu. Bir önceki kabinede İmar ve İskân Bakanı olan Casim Muhammed Gençlik ve Spor Bakanı olarak devam etmiştir. Tamir Cafer Allaverdi ise Sivil Toplum Bakanı olarak görev almıştır.

2010 yılında yapılan genel seçimlerde de Irak Türkmenleri başarılarını devam ettirdiler. 7 Mart 2010 tarihinde yapılan seçimlerde 10 milletvekili çıkartıp ve oluşan Bakanlar Kurulu'nda üç bakanlık almaları büyük bir başarıydı.⁹⁹

Irak Türkmenlerinin baskısı ve siyaset alanındaki etkinliğiyle 2012 yılında Irak Türkmenleri parlamentoda üçüncü millet olarak kabul edilmeleri önemli gelişme olarak yorumlanabilir.¹⁰⁰ Bu durumu Türkmenlerin elini güçlendiren gelişmeler olarak belirtebiliriz. Hak ettikleri konumdan uzak kalsalar da Irak Türkmenleri siyaset arenasında mücadele edeceğini göstermiş oldu.

2014 yılında yapılan seçimlerde de Irak Türkmenleri 2010 yılındaki başarılarını korumuşlardır. Fakat Irak Türkmenleri bir önceki Maliki hükümetinde üç bakanlık alırken İbadi hükümeti döneminde ise bir bakanlık almışlardır. İnsan Hakları Bakanlığı, Şii Bedir örgütünden Muhammed Mehdi Bayatlı'ya verilmiştir.¹⁰¹ İba-

di'nin reform hareketleri adı altında ilerleyen dönemlerde bu bakanlığı lağvetmesi, Irak Türkmenlerinden tepki görmesine neden olmuştur. ITC'den yapılan açıklamalarda Türkmenler yapılan reformları desteklemekte fakat kendilerine bir bakanlığının verilmesini temsiliyet açısından önemli bulduklarını belirtmiştir.¹⁰² İbadi'nin bu tutumu ülkesinin temsiliyeti açısından olumsuz bir durumdur. Irak Türkmenlerinin üçüncü büyük asli unsur olarak Irak'ta yer almasına karşılık hükümette temsil edilmemesi toplum tabanında huzursuzluğa neden olacaktır.

ITC'den Erşat Salihi bu konuda şöyle beyanat vermiştir¹⁰³: *“İbadi'nin Türkmenlere yönelik politikası çok eksiktir. İbadi, bizi görmezden geliyor. Geçmiş hükümetler döneminde bizim temsil hakkımız ve kazancımız daha fazlaydı. İbadi, topu bize atıyor fakat bunlar iyi niyet göstergesi değil. Türkmenlerin teröre karşı silahlanması için defalarca resmî talebimizi iletmemize rağmen hiçbir yanıt alamadık. İbadi, ılımlı Şii politikası uygulamak istiyor, fakat önüne engel çıkarılıyor. İlimli Şii İbadi'nin yanında ılımlı bir Sünni politikacı Meclis Başkanı Selim Cuburi var. Cuburi de uzlaşya dayalı başarılı hükümet imajı için çalışıyor ancak onun da işini zora sokan aşırı Sünniler var.”* Yukarıda belirttiğimiz gibi kabinenin temsiliyetinde adaletsizlik olması, Irak'ın gelecekte daha da karmaşık durum yaşamasına sebebiyet verebilir.

2003 Irak işgalinden sonra çözüme kavuşturulmayı bekleyen önemli bir sorun bulunmaktaydı. Bu sorun herkesin hak iddia ettiği Kerkük'tü. Irak Anayasası'nın 140. maddesiyle Kerkük sorununun çözüme kavuşması için normalleşme, nüfus sayımı ve referandumun yapılmasını karara bağlamıştı. Ancak söz konusu maddenin hayata geçirilmesi sürecinde Iraklı tüm taraflar arasında uzlaşa sağlanamayınca 31 Aralık 2007 tarihinde bu madde zaman aşımına uğramıştır. Kerkük 140. maddeyle beraber üç aşamalı plan çerçevesinde yapılması öngörülen referandum ile Bağdat'a veya Kuzey Irak Kürt yönetimine bağlı olacaktı. Referandum sadece Kerkük halkının katılımını öngörmüştü.

Kürt siyasi partileri Kerkük'ün idari yapısında ortak bir paylaşımı kabul etmemektedir. Hâlbuki 26

Temmuz 2008 tarihinde iller, ilçeler ve nahiyelerle ilgili 36 No.lu kararla birlikte yerel seçimler yasa-sının 23. maddesi Türkmen-Kürt ve Arap parlamento üyelerinin uzlaşması sonucunda onaylanmıştır. Söz konusu maddenin 1. fıkrası gereğince, Kerkük ilinin idaresi, güvenliği ve genel kamu görevlerinin Türkmenler, Kürtler ve Araplar arasında ortak paylaşımı öngörülmüştü.¹⁰⁴

Irak Türkmenlerinin karşılaştığı sorunlarda, silahlı birliklerinin ağırlığını kullanamaması diğer grupları Irak siyasetinde daha etkili yapmıştır. Kuzeyde Kürtlerin Peşmerge birlikleri, Şiiilerin ise İran tarafından donatılan silahlı halk birlikleri olması, Irak Türkmenlerinin de kendi güvenlikleri için silahlı grup oluşturmalarını zaruri kılmıştır. DAESH terör örgütünün 10 Haziran 2014 tarihinden itibaren Musul'da etkili olmaya başlaması, Irak Türkmenleri için sıkıntılı günlerin başlamasına sebep olmuştur. Irak'ta başlayan çatışmalar en çok Türkmenleri etkilemiştir. Özellikle Türkmeneli'nin kuzeybatı bölgesinde kalan Telafer ve Musul çevresindeki Türkmen köyleri saldırıların hedefi olmuştur.¹⁰⁵

Gelişen olumsuz durumlar karşısında ITC lideri Salihi, Türkmenlerin Irak'ta Peşmerge ve Sadr Hareketi'nin Mehdi Ordusu gibi silahlı, yasal bir güvenlik teşkilatı kurmak istediklerini açıklamıştır. Bu isteklerini resmî olarak ilgili makamlara bildirdiklerini belirterek merkezî hükümet nezdinde de gerekli girişimlerin başlatıldığını açıklamıştır. Ancak en büyük tepkiyi Kürtlerden aldıklarını belirterek Kürtlerin, Türkmenlerin güvenlik gücü oluşturmalarına izin vermediğini açıklamıştır.¹⁰⁶

Türkiye'nin Türkmen Politikası

Osmanlı Devleti'nin yıkılmasından sonra ortaya çıkan Irak Devleti, *devletler oyunu* için seçilmiş bir coğrafyada kurulmuştu.¹⁰⁷ Farklı demografik yapılardan oluşan halk yığınları, günümüze kadar Irak kimliğini kabullenmekte oldukça zorluk çekmiştir. Bu zor durumu yaşayan halkların başında da Irak Türkmenleri gelmektedir. Türklük kimliklerinden dolayı, 1920'li yıllardan sonra iktidara gelen tüm hükümetler döneminde istisnasız ezilen halkların başında gelmektedirler. Türkiye ile yakın bağları, Iraklı yöneticilerce olumsuz algılanmış, ikili ilişkilerde Türkiye'nin önüne getirilen konulardan birisi olmuştur.

Türkiye'nin millî mücadele dönemi sonrasında uluslararası ilişkileri çok yönlü ve farklı değişkenlerin olduğu bir döneme rastlamaktadır. İmparatorluk topraklarında birçok yeni devlet kurulması ve soydaşlarının bu ülkelerde azınlıkta kalması, Türkiye'nin bu ülkelerle geliştireceği politikaları etkileyen unsurlar olmuştur.

Cumhuriyetin ilanından sonra Batılılaşma programını başlatan Ankara yönetimi, çağdaşlaşma hedefine ulaşabilmek için, Osmanlı geleneklerinden hızlıca uzaklaşmış, yönünü Ortadoğu'dan Batı'ya çevirmiştir. Musul ve Kerkük meselelerinde ilk başlarda buraların kendisinde kalmasında ısrarcı olan Türkiye, İngiltere'nin çabaları karşısında yeni bir anlaşmazlığı göze alamayarak bu yöndeki taleplerinden vazgeçmiştir.¹⁰⁸

Bu bölümde, Osmanlı Devleti sonrasında ortaya çıkan ve bir dönem İngiltere'nin mandaterliği altında yaşayan Irak ile ikili ilişkiler çerçevesinde Türkiye'nin dönemsel olarak dış politikada Irak Türkmenlerine yaklaşımı ele alınacaktır. Günümüze kadar sürecek olan inceleme alanında, Irak Türkmenlerine verilen değerin ortaya çıkarılması hedeflenmiştir.

Erken Dönem Cumhuriyet Politikaları

Türkiye ile Irak arasındaki Musul sorunun çözümü konusunda Irak'ta yönetimi elinde bulunduran İngiltere, önemli rol oynamıştı. Türkiye'nin misak-ı millî sınırları içerisinde kabul ettiği Musul bölgesi, İngiltere'nin türlü oyunları ile elden çıkacaktı. Savaştan yeni çıkan ve henüz yeni oluşturulan devlet kurumlarının zayıflığından faydalanan İngiltere, Anadolu içerisinde birtakım isyanları desteklemiş ve iç karışıklık çıkartarak Türkiye'nin ilgisini farklı yönlere çevirmiştir. İlk olarak Nusturi İsyanı'nın çıkması ve bu isyanın bastırılması için çaba harcanması, daha sonrası için ise Şeyh Sait İsyanı'nın çıkması, Ankara yönetimini oldukça sıkıntıya sokmuştur. Türk kamuoyunda isyanların arkasında İngiltere'nin olduğu açıkça beyan edilmiş, TBMM'de bu konu tartışılmıştır. Diğer taraftan Irak Kralı Faysal da Musul olmadan Irak'ın bir bütün olamayacağını açıklamış ve İngiltere'yi desteklemiştir. Türkiye'nin bölgedeki etkisini

azaltmayı hedefleyen Kral Faysal, kendisine yakın yönetici atayarak Türkiye'nin etkisini kırmayı amaçlamıştır.¹⁰⁹

Lozan Barış Konferansı'nda çözülemeyen Irak sınırı, 1926 yılında Irak ile yapılan Ankara Anlaşması ile çözümlendi. İngiltere'nin lehine olan bu anlaşma ile Türkiye güney sınırlarını şekillendirdi.¹¹⁰ Yapılan bu anlaşma, Irak'ın bugünkü siyasal birliği ve toprak bütünlüğünü korunması koşulu ile imzalanmıştır. Yine bu anlaşma ile Irak'ın ilerde dağılması durumunda Türkiye, Irak'ın birliğinin korunmasının garantörlüğü gibi tarihten gelen hakları doğrultusunda müdahale hakkının olduğunu savunabilir.¹¹¹

Sınır anlaşması olan bu anlaşma Irak Türkmenleri ile ilgili herhangi bir madde içermemiş, Türkiye'nin garantör olması gibi bir konuda da hüküm konmamıştır. Yapılan anlaşmanın sadece 16. maddesinde, Musul meselesi esnasında Türkiye'nin lehine hareket edenlere güvence verilmesi ve onları genel bir aften yararlandırılmaları hedeflenmiştir. Böylece mahkemelerde bu insanlar aleyhine açılan davalar düşecek ve kovuşturmalar durdurulacaktı.¹¹² Ayrıca yapılan anlaşma gereği Musul, Kerkük, Süleymaniye gibi bölgelerde yaşayan insanlara vatandaşlık seçme hakkı tanındı. 18 yaşını bitiren herkes istediği vatandaşlığı seçebilir hükmü getirildi. Fakat iki aylık gibi bir sürenin tanınması, birçok insanın bu haberi duymamasına neden oldu. Özellikle köylerde yaşayan Irak Türkmenlerinin anlaşmadan haberdar olmaması, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığına geçme durumunu engelledi. Zaman darlığı yüzünden birçok insan mecburi olarak Irak vatandaşı olarak kaldı.¹¹³

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yılları oluşum yıllarıdır ve sınırları korumaya yönelik bir süreçtir. Bundan dolayıdır ki sınırlarının dışında kalan Türk toplumları ile ilgilenmeyi, başka ülkelerin iç işlerine karışma olarak yorumlamıştır. İmparatorluk bakiyesi olarak kalan Türk toplulukları, kurulan yeni devletler içerisinde sindirilmeye çalışılmış, asimile politikaları uygulanmıştır. Irak'taki Türkmenlere de yapılanlar bu asimile politikalarından farksızdı.¹¹⁴

1930'lı yıllarda iki ülke arasında yakın ilişki kurulmaya başlandı. 4-9 Temmuz 1931 tarihlerinde

Irak Kralı Faysal, Türkiye'ye çalışma ziyaretinde bulunur. Atatürk ile yakın dostluğu bulunan Faysal ile birçok ticari anlaşmalar imzalanmıştır. Bu ziyaretlerin yansıması Irak Türkmenleri için de olumlu olmuştur. 1932 yılında Irak ile imzalanan *Türkiye-İrak İkamet Mukavelenamesi*, Irak Türkmenlerinin yararına olmuş, Türkiye'de oturmaları ve çalışmaları için düzenlemeler yapılmıştır.¹¹⁵ Sözleşmenin yürürlüğe girmesi ile birlikte Türkiye'ye geliş gidişler kolaylaşmış, eğitim imkânları artmıştır.

İki ülke arasındaki yakınlaşma 1937 yılında bölgesel güvenliği sağlamak için İran, Afganistan'ın da bulunduğu Sadabat Paktı imzalanmıştır. Anlaşma için bölgeye giden Türk heyeti, Türkmenlerce yoğun ilgi ile karşılanmıştı. Bunun üzerine panikleyen Irak hükümeti, bu dönemden sonra bir müddet Türk heyetlerinin Kerkük bölgesine ziyaretine izin vermedi.¹¹⁶

Irak Türkmenlerine uygulanan politikalar da sertleşmeye başlamıştı. Irak devlet okullarında 1935-1936 yıllarından itibaren Türk dil ve yazısına göre yazı yapılması yasaklanmıştı. Neredeyse tüm Türkmen okullarında Arapça dili ile eğitim yapılmaya başlandı. 1949 yılındaki dönemin Irak Millî Eğitim Bakanı Necip Ravi, kendileri açısından bu yasaklamayı şöyle açıklamıştı: "*Türkmenler Irak unsurunun üç parçasından birisidir ve asırlardan beri burada yaşamaktadırlar.*" Fakat devlet olarak diğer unsurlarla dil birliğinin sağlanması için parlamentodaki Türkmen milletvekilleri ile de anlaşarak bu yönde bir yasa çıkartıldığını belirterek, Arapçanın zorunlu olduğunu açıklamıştır.¹¹⁷

Atatürk'ün ölmesi ve Hatay'ın anavatana bağlanması ile birlikte, diğer Arap ülkelerinde olduğu gibi Irak ile de ilişkiler gerildi. Bunun yansımasını Irak Türkmenleri üzerinden görebiliriz. Daha önce imzalanıp yürürlüğe giren Irak Türkmenlerinin Türkiye'de ikamet, çalışma ve eğitim hakkı tekrardan yasaklanmıştır.¹¹⁸

Türkiye ile Irak arasında 1946 yılında imzalanan dostluk anlaşmasında Dicle-Fırat nehir kolları, eğitim-öğretim, kültür, PTT iş birliği ele alınmıştır. Bu anlaşma ile İstanbul Üniversitesi'nde Arapça bölümünün açılması, Kerkük ve

Musul'da Türk kültür merkezlerinin açılması kararlaştırılmıştır.¹¹⁹

Her ne kadar iki ülke arasında yakın ilişkiler kurulsa da Irak Türkmenleri açısından baktığımızda durumun yaşam şartlarını iyileştiren bir süreç olmadığını söyleyebiliriz. Irak yönetiminin Türkmenlere karşı baskısı her geçen gün artmış, bürokrasi içerisinde yükselmelerinin önüne geçilmiş ve eğitim alanında öz benliklerini unutmalarına yönelik politikalar benimsenmiştir. Günümüze kadar sürecek olan bu baskı politikası, Türkiye'nin zamanında atması gereken adımları atmadığı için kaynakladığı düşülmektedir.

Demokrat Parti Dönemi Politikaları (1950-1960)

1950'li yıllarda Türkiye'de çok partili yaşama geçilmesi sonucu iktidar, uzun yıllar ülkeyi tek parti olarak yöneten Cumhuriyet Halk Partisi'nden Demokrat Parti'ye geçmiştir. Demokrat Parti'nin izlediği dış politika, uluslararası konjonktürü de göz önüne aldığımızda ABD ve Batı yanlısı bir politika izlemek olmuştur. Özellikle Ortadoğu bölgesinde Türkiye, Batı ve Amerika'nın jandarması rolüne soyunmuştu. Bu görevi yaparken de o dönemde Amerika'nın en yakın müttefiki olan İran ile iş birliği içerisinde idi.

Soğuk Savaş'ın etkisi Arap dünyasında da kendisini gösterdiği için, Ortadoğu ülkeleri arasında da gruplaşmalar oluştu. Türkiye ise kendisine Batı'ya yakın hisseden Irak ile ittifak arayışı içerisine girdi ve başta Mısır-Suriye ikilisi olmak üzere bu ülkelere karşı tutum takındı. Amerika ve Batı'nın desteği ile Türkiye ve Irak 24 Şubat 1955'te Bağdat Paktı'nı imzaladılar. Taraflar arasında *güvenlik ve savunma* konusunda iş birliği yapılmasını öngören bu anlaşma ile iki ülke arasındaki yakınlaşma devam etti.¹²⁰

1950'li yıllarda Türkiye izlediği politika ile yurt dışında yaşayan Türkmenler için fazla etkili olduğu söylenemez. Örneğin, 1955 yılında dönemin başbakanı Adnan Menderes, Kerkük'e petrol anlaşması için geldiğinde Irak Türkmenleri için fazla vakit ayırmaz ve kurumları ziyaret etmemiştir. Bunun arkasında Irak yönetimi ile ilişkilerin gerilmemesi, ikili ilişkilerin etkilenmemesi yatmak-

tadır.¹²¹ Çünkü Irak Türkmenlerinin daha önceki ziyaretlerde olağanüstü bir şekilde Türk yöneticilerine gösterdikleri ilgi, Irak yönetimlerini hep endişelendirmiştir. Dönemin Türkiye yöneticileri de Iraklı yöneticileri endişelendirmemek için böyle bir politika izlemiştir.

Olayları Irak Türkmenleri açısından incelediğimizde yapılan bu anlaşmaların Irak Türkmenlerinin yaşam koşullarında veya haklarında herhangi bir iyileştirme yapmadığı açıktır.¹²² Ancak istisna olarak Irak Türklerinin 1954-1955 yılından itibaren Bağdat Üniversitesi'ne kayıt yaptırılmasının önü açılmıştır.¹²³

1959 yapılan Kerkük Katliamı'nda Türkiye, Dışişleri Bakanlığı aracılığıyla durumu kınamış ve gerekli önlemlerin alınması için Irak hükümetine uyarılarda bulunmuştu. Fatin Rüştü Zorlu, Irak'ın Ankara Büyükelçisi'ni kabul ederek kendisine gerekli uyarılarda bulunmuş ve Irak Türkmenleri için teminat almıştır.¹²⁴

Ara Dönem Politikaları (1960-1982)

Türkiye'de 27 Mayıs 1960 darbesi ile yönetim el değiştirmiştir. Akabinde gelişen olaylarla Demokrat Parti liderleri idam edilmiştir. Çalkantılı süreçler sonrasında askerî konsey, yerini siyasetçilere bırakarak politikadan kısmen çekilmiştir.

Dış politikada DP dönemindeki politikalarından kısmi olarak uzaklaşarak 1950'li yıllara göre daha bağımsız politika izlenmeye çalışılmıştır. Özellikle Kıbrıs olaylarında Türkiye'nin Batı'nın desteğini bulamaması, alternatif politikaların izlenmesini zaruri kılmıştı. 1963'te *Johnson Mektubu* Türkiye'nin dış politikada kaderini değiştiren gelişmelerden birisidir. Ortadoğu ülkeleri ile ilişkilerde mesafeli davranan Türkiye, Arap ülkelerinin BM'de Kıbrıs için aleyhte oy vermesi ile bu ülkeler ile diyaloga geçmesi gerektiğini anlamıştı.¹²⁵

1963 yılında Irak'ta darbe ile iktidar değişikliği meydana geldi. General Abdüselam Arif, Kasım'ı devirerek yönetime el koydu. 1963-1968 yılları arasında gelişen Türkiye-İrak ilişkileri neticesinde Irak Türkmenlerinin de önceki dönemlere göre daha rahat olduğu dönemdir. Türki-

ye'ye gidiş-gelişler kolaylaşmış, eğitim için her iki ülke de öğrencilere kolaylıklar yapmıştır.¹²⁶

İrak ile gelişen ilişkiler neticesinde 1965 yılında ticaret anlaşması imzalanmıştır. Bu dönemlerde Irak merkezî yönetimi "Ayrılıkçı Kürt" hareketi çerçevesinde operasyonlar düzenlemiş ve bu konuyla ilgili Türkiye ile diyalog halinde olmuştur. Çünkü Irak savaş uçakları Türkiye sınırını aşarak köyleri bombalamış, savaş nedeni sayılabilecek bu tür gelişmeler iki ülke arasında gerginliği mahal vermeden kapatılmıştır.¹²⁷

1966 yılından itibaren iki ülkenin liderleri karşılıklı ziyaretlerde bulunarak ikili ilişkilerini geliştirmeye yönelik adımlar atmışlardır. 7-11 Şubat 1966 tarihinde Türkiye'yi ziyaret eden Irak Başbakanı Adnan el-Paçacı iki ülke arasındaki ilişkileri daha da ileriye götürmek istediklerini ve Türkiye'nin istediği Kıbrıs konusundaki desteği vereceklerini beyan etmiştir.¹²⁸ Bu ziyarete Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Süleyman Demirel 22 Ekim 1967'de yaptığı ziyaretle karşılık verir. Demirel, ziyaret kapsamında Kerkük'ü de ziyaret eder. Irak Türkmenleri için büyük sevinçle karşılanan bu durum Irak yönetimlerini yine telaşlandırmıştır. Aynı yıl dönemin Türkiye Cumhurbaşkanı da Irak'a ziyaret gerçekleştirir ve Kerkük'ü ziyaret eder. Bu dönemlerde Türkiye'nin de talebi üzerine Irak Türkmenlerinin haklarında iyileştirmeler yapılmıştır. Türkçe okul açma, Millî Eğitim Bakanlığı bünyesinde Türkmen Eğitim Müdürlüğü kurma, aylık ve haftalık Türkçe yayın yapma gibi haklar tanınmıştır. Ayrıca Türkiye'nin Kerkük'te kültür merkezi açmasına da izin verilmiştir.¹²⁹

1971 yılında Irak Cumhurbaşkanı Yardımcısı, 16 Ocak 1971 tarihinde yaptığı ziyarette Türkmenlerle ilgili çekincelerini aktarmıştır. Bu dönemde Irak'ta yapılan seçimlerde Türkmenlerin kimlikleri ellerinden alınmış, oy pusulasına ya Kürt ya da Arap yazdırmaları şart koşulmuştur. Daha önce Irak Türkmenlerine verilen haklar 1970'li yıllarda kaldırılmış, baskı ve asimile politikalarına tekrar dönülmüştür. Bunun üzerine Türk Dışişleri Iraklı yöneticiler nezdinde girişimlerde bulunmuştur. 1976 yılına gelindiğinde Cumhurbaşkanı Korutürk, Irak'a bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Ziyaret esnasında Irak

Türkmenleri ile ilgili taleplerini dile getirmiştir. Korutürk'ün Kerkük'ü ziyaret etmesi ile birlikte önceki dönemlerde olduğu gibi Iraklı yöneticiler yine endişelenmiş, birçok Irak Türkmen'i tutuklamış ya da gözaltına almıştır.¹³⁰

Bu arada Irak Türkmenleri için Türk siyasi hayatında önemli yer tutan bir parti bulunmaktadır. Milliyetçi Hareket Partisi'nin güçlü olduğu dönemlerde Irak Türkmenleri ile ilgili meseleler TBMM'de gündeme getirilmiş, iktidarın soruna çözüm bulması istenmiştir. Ayrıca Irak'tan gelen birçok Türkmen öğrenci ve aile de MHP'nin gençlik teşkilatı olan Ülkü Ocakları'ndan destek görmüşlerdir. Bu durumdan ötürüdür ki Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin, Irak Türkmenlerini milliyetçi, Türkiye'nin ajanı olarak yaftalamıştır.¹³¹

1980'lerde Saddam Hüseyin'in çok sayıda Irak Türkmeni'ni yerinden etmesi ve Güney Irak'a doğru göç ettirmesine Türkiye tepki gösterdi. 9 Temmuz 1980'de Irak Türkmenlerinin ileri gelen liderlerinin idam edilmesi olayında Türkiye yine sessiz kalmadı ve Bağdat büyükelçisini Ankara'ya çağırdı. Ayrıca Irak'a yapılacak geziler iptal edildi ve Başbakan Demirel Irak yönetimini kınayan bir açıklamada bulundu.¹³²

Saddam Hüseyin ise Türkiye'den yapılan bu açıklamalara şöyle yanıt vermiştir: *“Türkiye ile ilişkilerimiz tarih boyunca olmuş ve I. Dünya Savaşı'ndan sonra da devam etmektedir. Türkler ve biz ilişkilerimizi iki devletin menfaatleri uğruna geliştirmekteyiz.... fakat Türkiye'deki milliyetçi ve ırkçı ortamlar Yahudi (Siyonist) ve Masonların etkisiyle Türk resmî makamlarına etki ederek hatalar işlemelerine neden olmaktadır. Mesela, bunlardan bazıları geçen yıllarda Iraklı Türk vatandaşlarını soruyorlardı... falanca Türk'e ne oldu diyorlardı... biz bunları burada bırakmadık. Bunlar bugün Irak vatandaşlarıdır. Kim bunları bıraktı ise gelsin alsın götürsün... Burası Türk ve İran toprağı değildir. Türkler, İranlılar ve kimin burada bıraktığı kimsesi varsa gelsin alsın yürüsün... Türklerle biz İskenderun'daki Arapları hiç soruyor muyuz?”* diyerek Türkiye ile olan rahatsızlığını dile getirmiştir.¹³³

Aktif Dönem Politikaları (1982-2003)

Türkiye için dış politikada 1980-1988 yılları arasında İran-İrak Savaşı'nın başlaması, zor bir döneme girildiğini gösterecektir. İki yakın komşu ülkenin savaşa tutuşması ve Türkiye'yi de yanlarına çekme isteği karşısında Türkiye'nin tarafsız tutumu, her iki ülkenin takdirini kazandı. Türkiye, Irak ile bu dönemde ticaretini geliştirmiş, Kerkük-Yumurtalık boru hattı sayesinde önemli bir gelir elde etmeye başlamıştır. Petrol boru hattından gelen yakıt Türkiye'nin akaryakıt ihtiyacının üçte birini karşılıyor ve 300 milyon dolara yakın kira parası getirisi ile de ekonomiye önemli katkı sağlıyordu.¹³⁴ Savaş süresince zaman zaman siyasi ilişkiler gerilse de konjonktür gereği var olan durum bozulmamıştır.

Irak Türkmenleri açısından olaya baktığımızda 1980'li yıllarda pek önemli gelişmeler olmamıştır. Türk dış politikasında 1990'lı yıllarda gündem oluşturmaya başlayacak Irak Türkmenleri, bu dönemde Irak ile yapılan ticaretin gölgesinde kalmıştır. Fakat 1988 yılından sonra Saddam Hüseyin'in Kuzey Irak'a saldırmaya başlaması üzerine sınırlarına büyük bir göç yaşayan Türkiye, Irak Türklerinin durumunu yavaş yavaş masaya getirmeye başlar. Özal dönemlerinde Irak Türkmenleri Irak'a yönelik dış politikada ana gündem maddesi olmamıştır. Bunun yerine Kürt grupları ile diyalog içerisine girilerek Kürt cephesinin parçalanması amaçlanmıştır.¹³⁵

Türkiye, 1991 sonrası ortamda ise, Bağdat'ın Kuzey Irak'taki kontrolünü yitirmesiyle birlikte ortaya çıkan otorite boşluğu, belirsizlik ve kargaşa sebebiyle Kuzey Irak'taki gelişmelere müdahil olabilecek bir vasıta olarak “Türkmen kartını” oynamaya başlamıştır. Bu süreçte Türkmen meselesi Türkmen lobisinin de çabalarıyla Türkiye'nin millî davalarından biri haline gelmiştir. Bu süreçte PKK ile ilgili gelişmeler de önemli rol oynamıştır. Türk kamuoyunda ve medyasında Türkmenlere yönelik hassasiyet arttıkça, Iraklı Kürt gruplara yönelik olumsuz yayınlar da artmakta, bu da Türkiye'nin güneydoğusundaki hassas ortam göz önüne alındığında olumsuz bir hava yaratmaktadır.¹³⁶

Körfez Savaşı'nda mağlup olan Saddam Hüseyin, savaşı fırsat bilip ayaklanan Kürtlere karşı ordusunu kısa süre içerisinde toparlayarak Kuzey Irak'a doğru harekete geçmiştir. Binlerce Kürt ve Türkmen'den oluşan Irak vatandaşı yerleşim yerlerini terk ederek İran-Türkiye sınırına doğru göç etmeye başlamıştır. Sınırı yığılan yüz binlerce insanın mağdur olmaması için BM'nin 688 sayılı kararı ile Huzur Operasyonu adı altında güvenli bölge ve uçuşa yasak alanları oluşturulmuştur. Güvenli bölge ilan edilirken 36. Enlem dikkate alındı fakat bu bölgelerde tamamen Kürt otonom bölge oluşturmaya yönelik adımlar atıldı. Ayrıca Türkiye burada Kerkük'ün Güvenli Bölge dışında kalmasını sağladı. O dönemin politikası gereği petrol bölgelerinin Kürt yönetimi sınırları içerisinde kalması, Türkiye'nin arzu etmediği gelişmelerdir. Türkiye olabildiğince petrol bölgelerinin Irak merkezî yönetiminde olmasını istiyordu.¹³⁷

Türkiye güvenli bölgenin ilanından sonra oynanan oyunu görünce soydaşlık kartını masaya sürdü. Dış politikada benimsediği başka ülkelerin iç işlerine karışmama ilkesi, Irak'ta esnetilmiştir. Kuzey Irak'ta oluşan otonom yapıya karşılık Irak Türklerinin haklarının savunucu olarak onları her alanda desteklemeye başladı ve dış politikada önemli konu başlıklarından birisi haline getirdi.¹³⁸

Türkiye için 1991-1996 yılları arasında her ne kadar dış politikada Irak Türkmenleri önemli başlıklardan birisi olsa da bu destek genellikle eğitim, kültürel ve Kızılay yardımları ile sınırlı olmuştur. Ayrıca güvenli bölge ile Irak Türkmenlerinin parçalanması da Irak Türkmenleri için güçlü bir siyasi yapının oluşmasını engellemiştir.¹³⁹ 1995 yılında Irak Türkmenleri bir araya gelerek Irak Türkmen Cephesi adı altında çatı örgüt kurarak içlerindeki parçalanmışlığın önüne geçmek ve siyasi alanda etkin olmak için tek ses olmaya karar verdiler. Böylece Türkiye'nin de Iraklı Türkmenler için muhatabı olacak ve Türkiye bu çatı kuruluş aracılığı ile Irak siyasetine müdahale edebilecekti.¹⁴⁰

Güvenli bölge içerisinde KDP ve KYB arasındaki sorunların çözülmesi için 1996 yılında Ankara'da bu iki örgütün liderleri bir araya geti-

rilmiştir. Toplantıya Türk, Amerikan ve İngiliz yetkililer ile Irak Türkmenleri katılmıştır. Türkiye daha önceki toplantılarda gözlemci statüsünde iken taraf statüsüne geçmiş ve Irak Türkmenlerini de Irak'taki siyasi sürece dâhil etmiştir. Böylece Dublin'de¹⁴¹ başlayan süreç Ankara'ya taşınmış ve Ankara'nın da bölgede ağırlığı artmıştır. Türkiye'nin Irak'a ağırlık vermesinde üç ana unsur ön plana çıkmıştır:¹⁴²

- Irak'ın toprak bütünlüğü
- Türkiye'nin meşru güvenlik endişesi (PKK saldırıları)
- Irak Türkmenlerinin ezilmesini önlemek. Bu amaçlar doğrultusunda Irak'a yönelmiştir.

Yapılan barışın kalıcı olması ve iki tarafın çatışmadan uzak durması için iki grup arasında barış gücü konuşlandırılması kararlaştırılmış ve Türkiye bu gücün içerisinde Irak Türklerinin de olması gerektiği konusunda ısrarcı olmuştur. Ayrıca Türkmenlerin kendilerini korumaları için de "Akıncılar Grubu" adında Türkiye'nin askerî eğitim desteği vereceği bir süreç başlatılmıştır. Böylece Türkmen Silahlı Barış Gücü oluşturulmuştur.¹⁴³

Irak İşgali ve Sonrası Politikaları (2003-)

Türkiye'nin kırmızı çizgiler ilan ettiği Irak politikasında günümüze kadar etkili bir politikanın uygulandığı söylenemez. Kesin bir dil kullanılması ve dış güç odaklı siyasetin izlenilmesi, Türkiye'yi kırmızı çizgi tuzağına düşürmüştü ve manevra alanı bırakmamıştır. Oysa başta Amerika ve Batılı güçler olmak üzere diğer pek çok ülke, dış politikada kesin dil kullanmaktan kaçınmış, savaş ortamında dahi karşıdaki güçlerle diyalog kurmayı ihmal etmemişlerdir. Türkiye'nin Musul-Kerkük konusunda çizdiği kırmızı çizgilerin günümüze kadar hiçbir anlamı kalmamıştır.

Ortadoğu bölgesindeki her değişiklikten en fazla etkilenen ve sürekli olarak *Sıcak Harp* (Açık Harp) veya *Soğuk Harp* (Örtülü Harp) tehdidi ile yaşamak zorunda olan Türkiye'nin kısa, orta ve uzun dönemli stratejik planlar oluştururken Irak ve özellikle Türkmen poli-

tikasında çok dikkatli olması gerekmektedir. Bu bölgede göstereceği en küçük bir zafiyetin kısa vadede birçok yeni etnik parçalanma tehdidini, uzun vadede Türk dünyası ve Orta Asya kapısının sıkı sıkıya kapanması tehlikesini beraberinde getireceği ihmali göz ardı edemeyiz.¹⁴⁴

Amerika'nın Irak'ı işgaline doğru giden süreçte Iraklı muhalifler birçok kere toplantılar yapmıştır. Türkiye yapılan bu toplantılarda Irak Türkmenlerinin de olması gerektiğini belirtip Türkmenlerin toplantılarda ve savaş sonucunda Irak'ta söz sahibi olması için uğraşlar vermiştir.¹⁴⁵

Amerika ve İngiltere'nin Irak'a savaş ilan etmesiyle birlikte Türkiye, bu ülkenin kuzeyinde Kürt devletinin oluşmaması için birtakım radikal kararlar almış ve kırmızı çizgilerini ilan etmiştir. Amerikan yönetimine karşı bu endişeleri dile getirirse de 1 Mart Tezkeresi'nin TBMM'den geçmemesi sonucu Amerikan yönetimi Türkiye'ye kızgınlığından dolayı Ankara'nın endişelerine kulak asmamıştır. Türkiye'nin endişelendiği konular şunlardı:¹⁴⁶

- Irak'ın kuzeyinde Kürt devletinin kurulması
- Musul-Kerkük'ün Kürt gruplarının eline geçmesi
- PKK terör örgütünün Türkiye'ye yönelik saldırıları
- Irak Türkmenlerinin geleceği

1 Mart Tezkeresi öncesinde Amerika ile yapılan bu anlaşmada, bu sınırların aşılması halinde Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Irak'a müdahale edileceği öngörülmüştü. Fakat Saddam Hüseyin'in devrilmesinin akabinde Kürt güçleri isyanı bastırmak bahanesi ile Kerkük'e girmiş ve başta tapu binaları, nüfus müdürlükleri olmak üzere devlet kurumlarını ele geçirerek birçok dokümanı yakmış yahut imha etmişti.¹⁴⁷ Yapılan bu eylemler Türkiye'ye verilen sözlerin tutulmadığı, Kürt güçlerince Kerkük'ün işgaline göz yumulduğu olarak anlaşılmıştır. Bu dönemde dönemin Dışişleri Bakanı Abdullah Gül'ün Kerkük konusu ile ilgili yaptığı açıklamada kırmızı

çizgilerin aşılmaması gerektiği beyanı çığnemiş olup, Türkiye ilan ettiği politikadan taviz vermek durumunda kalmıştır.¹⁴⁸

Bu dönemde Türkiye, Irak Türkmen Cephesi'ni etkin olarak kullanmaya çalışmış, ortak politika geliştirmeye çalışmıştır. ITC'nin 2003 yılında ki kurultayında dönemin Dışişleri Bakanı Abdullah Gül'ün gönderdiği mesajda, Türkiye'nin geçiş sürecinde verdiği desteğin devam edeceği, üzerine düşen tüm sorumlulukları yerine getireceği bildirilmiştir.¹⁴⁹

TBMM, 7 Ekim 2003 tarihinde Irak'ta istikrarı sağlamak amacıyla asker gönderilmesi yönünde teskere çıkartmıştır. Fakat Iraklı yöneticilerin bu karara karşı çıkması ve Amerika'nın da isteksizliği üzerine T.C. Dışişleri Bakanlığı açıklama yaparak Irak'a asker gönderilmeyeceğini belirtmiştir. Bu karar üzerine Irak Türkmenleri hayal kırıklığına uğramış ve verilen bu karar sebebiyle Türkiye'nin Irak'taki kazanımlarının yok olacağı öne sürülmüştür. Ayrıca Kürt grupların federasyon hedeflerine ulaşmadaki engeller de birer birer kaldırılmış oldu.¹⁵⁰

Türk askerinin Irak'a girmesini istemeyen Amerikan yönetimi, 1 Mart Tezkeresi'nin çıkarmasındaki kızgınlığını her fırsatta dile getiriyordu. Irak'ta da Irak Türkmen Cephesi'ni Türkiye ile eş değerde görmüşler, Kürtlere oranla Irak Türkmenlerini göz ardı etmişlerdir. Irak'taki Amerikalı bir yetkilinin ITC yetkililerine karşı söylediği şu sözler bu durumu açıkça ortaya koymaktadır: *"ITC'yi Türkiye ile bir görüyoruz. ABD, Türkiye'nin yaptığını unutmadı, bunu affetmeyecek. Irak'taki bu durumu kabul etmek zorundasınız."* diyerek ITC'ye karşı düşüncelerini belirtmişlerdir. Irak Geçici Konsey seçimi, Musul ve Kerkük'teki meclis seçimlerinde Irak Türkmenleri göz ardı edilmiş, Kürt güçleri ön plana çıkarılmıştır.¹⁵¹

ABD'nin Irak politikasında Türkmenlerin adı yoktur. Türkmenlerin iddiasına göre; ITC, ABD'nin Kürt kartı karşısında zaman zaman ılımlı tepkiler verse de Türkiye'nin gerekli tavrı koymayı ve kendilerine yeterli desteği verme-

yişi nedeniyle bu konuda çok etkin politikalar üretmemektedir. Bu sebeple de Türkmenlerin sesi arzu edilen derecede çıkmamaktadır.¹⁵²

2003 yılındaki savaş ve hemen ardından gelen ABD işgali ile birlikte Kuzey Irak bölgesinin Kürt denetimine girişinde görülen hızlanma, Ankara'yı ciddi anlamda kaygılandırmıştır. Gerek savaş sırasında gerekse savaş sonrasındaki yapılanmada inisiyatifi elinden kaybeden Türkiye, bölgeye müdahale konusunda iki argümanı sürekli ön plana çıkarmaktadır: Terör ve Türkmenlerin güvenliği.

Bağdat'taki merkezî hükümette ve Kuzey Irak'taki yerel parlamentolarda temsil edilen Türkmenler, etnik çıkarlarını koruyacak bir siyasal etkinliği Ankara'nın desteği olmaksızın sürdürebilecek gibi görünmemektedir. Amerikan işgali sonrası yeniden yapılanma sürecinde Kerkük'ün statüsünde ortaya çıkan çekişme, Kürt bölgesel yönetimi ile Türkiye'yi bir kez daha karşı karşıya getirmiştir. Saddam döneminin Araplaştırma politikaları kapanmışken, Kürt yönetiminin Kerkük kentini Kürtleştirme siyaseti Türkmen azınlıkla arada ciddi bir gerilime neden olmuştur. Türkiye'nin merkezî Irak hükümetinin elini Kerkük'te güçlendirme siyaseti çok da başarılı olamamıştır.¹⁵³

Şubat 2004'te yürürlüğe giren Geçici İdari Yasa, Irak Türkmenleri için beklenen karşılığı vermemişti. Yasa Irak'ta Arap ve Kürtlerin oluşturduğu bir federal devleti öngörüyordu. Daha sonra yeni anayasa için aynen korunan maddeler, Kürt Otonom Bölgesi'ni kayıt altına almış, resmî olarak Kürdistan Bölgesel Hükümeti terimi anayasaya girmişti. Dohuk, Erbil, Süleymaniye, Kerkük, Diyala ve Neneveh illerinden oluşan bölgeyi anayasaya almıştır.¹⁵⁴

Türkiye açısından istenilen düzeyde olmayan bu anayasa, gerekli hassasiyeti görmediği yönünden eleştirilmiştir. Türkiye'nin Amerika ve Iraklı muhaliflerce imzaladığı Ankara Anlaşması'nda Iraklı Türkmenlerinin asli unsur olarak görülmesi gerektiği maddesi de yerine getirilmemiş oluyordu.¹⁵⁵ Burada asıl olan Türkiye'nin Kerkük üzerindeki çekincelerinin korunmuş

olmasıdır. Kerkük özel bölge ilan edilmiş ve çözümü için halk oylamasına gidilmesine karar verilmiştir. Çünkü Türkiye, Irak'ta gruplar arasındaki diyalogu geliştirmeye çalışmış ve tam birliktelik olduktan sonra Kerkük konusunda adım atılmasını istemiştir.

2008 yılından itibaren Türkiye'nin Irak politikasında Kürt yönetimine karşı tavır değişikliğine gitmiştir. 2010 yılından itibaren gelişen ticari ilişkiler neticesinde Kürt yönetimi ile ilişkiler geliştirilmiş, önceki dönemlerde izlenen sert politikalarından kazan kazan politikasına geçmiştir. Irak Türkmenlerine bu dönemde gözlerden uzak şekilde destek açıklamaları yapılmış, Sünni Araplar üzerinden politikalar güdülmeye çalışılmıştır. Çünkü Türkiye'nin Irak siyasetinde Türkmenlere verilen destek yanlış yorumlanmakta, Musul-Kerkük'ü işgal edeceği düşüncesi bulunmakta idi. Bunun önüne geçmek ve sahada etkin olmak için çok taraflı gruplarla iletişime geçilmiştir.

Türkiye'nin her ne kadar Irak merkezî hükümet yetkilileri ile arası iyi olmasa da Irak Türkmenleri Maliki hükümetleri döneminde bazı haklara kavuşmuş, temsil sayıları artmıştır. Fakat bu dönemlerde ITC bünyesinde tartışmalar başlamış, Türkiye'nin politikasının benimsenip ya da farklı politikalar benimsenmesi konusunda görüş ayrılığı ortaya çıkmıştır.¹⁵⁶ Yaşanılan gelişmeler neticesinde ITC içerisinde de farklı siyasi partilere geçişler olmuştur. Dönemin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu 2012 yılında yaptığı TBMM konuşmasında Türkiye'nin Kerkük politikasından bahsetmiştir. Türkiye'nin Kerkük'te "*Bütün etnik grupların, Türkmen, Arap, Kürt ve diğer kesimlerin hep birlikte yaşayacağı özel bir statüde olmasıdır.*" diyerek resmî görüşlerini belirtmiştir.¹⁵⁷

2014 yılında Irak seçimlerinden önce ITC yetkilileri ile dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan görüşmüştür. Türkiye'nin Irak Türkmenlerine verdiği desteğin altı çizilmiş, onların her türlü güvenliğinin sağlanacağı yönünde mesajlar verilmiştir. Irak Türkmenlerinin Türkiye'nin Irak politikasında vazgeçilmez bir unsur olarak kalacağı, bu durumun hem Irak Bölgesel Kürt Yönetimi'ne hem de merkezî yönetime aktarıldığı vurgulanmıştır.¹⁵⁸

Yine Irak seçimleri yapılmadan önce Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu da ITC yetkilileri ile basına yaptığı açıklamada; Irak Türkmenleri ile tarihî bir bağın olduğunu, Türkiye'nin Irak siyasetinde temel taşı oluşturduğunu ifade etmiştir. Türkmenlerin Irak'ın asli kurucu unsurlarından birisi olduğu, yasalarda böyle tanımlandığı ve her türlü haklarının korunması gerektiğini belirterek, her zaman Irak Türkmenlerinin yanında olacaklarının mesajını vermiştir.¹⁵⁹

2014 yılı ortalarına gelindiğinde Irak'ta üç başlı bir yapı ortaya çıkmıştır. Bir yanda Maliki hükümetinin Bağdat dışına hükmedemeyen otoritesi, diğer taraftan DAESH örgütünün yıkıcı gücü ve kuzeyde Kürtlerin özerk yapılanması. Bu askerî ve siyasi rekabet içinde DAESH'in diğer nüfuz alanlarına hamlesi büyük bir iç savaş senaryosunu daha hayata geçirmiştir. Kısa sürede Sünni bölgeleri ele geçiren DAESH, Türkmenlere ait çok sayıda köyü işgal etmiştir. DAESH'e karşı başlatılan uluslararası operasyon, geride yeni bir gerilim ortamı bırakarak etnik grupları birbirine daha düşmanca bir atmosfere sokmuştur.¹⁶⁰

DAESH'in Musul ve çevresini ele geçirmesi ile birlikte Türkiye, Irak Türkmenlerine yönelik güvenlik politikalarını gözden geçirmiş, başta Musul'daki Sünni güçler olmak üzere burada askerî eğitim vermiştir. Aynı zamanda Bölgesel Kürt Yönetimi'yle de anlaşma içerisinde olmuş, çeşitli bölgelerde askerî eğitim kampları kurmuştur.

Genel olarak Türkiye'nin Irak'taki Irak Türkmenlerine yönelik politikalarına bakıldığında dönemselsel olarak farklılıklar göze çarpmaktadır. Cumhuriyetin ilk yıllarında her ne kadar bölgede insanlar anavatana bağlanacaklarını ümit etseler de dönemin yöneticileri yeni bir savaşı göze alamadıkları yahut Batı ile olan ilişkilerini tehlikeye atmak istemedikleri için bölgeyi terk etmişlerdir. Irak ile yapılan birçok dostluk anlaşmasında da Irak Türkmenlerini konu edinen herhangi bir maddeye yer verilmemiş, durumun tamamen iç mesele olarak kalması sağlanmıştır. Türkiye'nin bunu, Iraklı yöneticilerin de Türkiye'nin içindeki Kürt nüfusu kullanması ve onlara yönelik taleplerin dile getirilmesini engellemek için yaptığı düşünülebilir.

1990'lı yıllara kadar Türkiye'nin özelde Irak Türkmenlerine genelde ise soydaşlık bağı esasında Türk soylu akrabalarına yönelik herhangi bir politikası olmamıştır. Sadece Kıbrıs konusunda kamuoyunun baskısı ile harekete geçilmiş ve millî mesele sayılarak Kıbrıs'a müdahale edilmiştir. 1990'lı yıllarda Irak'ın parçalanacağına dış güçler tarafından öngörülmeğe başlanması ve başta Amerika ve Batı ülkeleri olmak üzere, Irak'ta birtakım planlar yapılması neticesinde Türkiye de rahatça Irak Türkmenlerini masaya sürmüş ve soydaşlık mirası olarak kullanmıştır. 1990'lı yıllarda aktif olarak Irak Türkmenlerine destek verilmiş ve Irak'ta oluşacak yeni süreçte rol almaları sağlanmaya çalışılmıştır.

2003 yılında Irak'ın işgali ile Irak Türkmenleri geri plana atılmış, 1 Mart Tezkeresi'nin çıkması sonucu Amerika'nın ve Kürt gruplarının baskısına maruz kalınmıştır. Türkiye'yi cezalandırmak isteyen Amerikan yönetimi, Irak'ta oluşan yeni yönetimlerde Irak Türkmenlerini olabildiğince uzak tutmaya çalışmıştır. Türkiye ile yapılan anlaşmalar göz ardı edilmiş, Türkiye'nin çizdiği kırmızı çizgiler Kürt güçler tarafından rahatlıkla geçilmiştir.

2008 yılından itibaren Türkiye'nin Irak Türkmen politikası öncelikli olarak geri plana itilmiş, diğer gruplarla da diyalog içerisine geçilmiştir. Bölgesel Kürt Yönetimi ile ikili ilişkiler geliştirilmiş, merkezî yönetimle de uzlaşma zemini aranmıştır. Çünkü Irak Türkmenlerinin merkeze alınması, Iraklı gruplar tarafından endişe ile karşılanmış, Türkiye'nin bir gün Musul-Kerkük'ü işgal edeceği düşünülmüştür. Türkiye ise bu gibi asılsız iddiaların önüne geçmek ve Irak'ta söz sahibi olmak için, kazan kazan politikasını uygulayarak etkin gruplarla diyalog kurmuştur. Günümüze kadar süren gelişmelerde bu politikalar hâlâ devam etmektedir.

Sonuç

674 yılından itibaren Irak'a yerleşmeye başlayan Türkmenler, 1920 yılına kadar egemen millet olarak Irak'ı idare etmişlerdir. I. Dünya Savaşı ile Osmanlı Devleti'nin bölgeden çekilmesi, Irak Türkmenlerinin yönetimden uzaklaşmasına ve ülkede adeta istenmeyen millet olmasına sebep oldu. İm-

paratorluğun bakiyesi olarak yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti ile İngiliz Mandası altındaki Irak'la 1926'da yapılan Ankara Anlaşması ile Musul üzerindeki haklardan vazgeçilmiştir. Böylece Irak Türkmenleri anavatan olarak gördükleri Anadolu'dan gönül bağları hariç kopartılmış oldu.

1932 yılında Irak'ın bağımsız olmasıyla Milletler Cemiyeti'ne sunduğu deklarasyon ile Irak'taki azınlıklar önemli haklar elde etti. Şüphesiz bunların başında Irak Türkmenleri geliyordu. Fakat çok geçmeden ilan edilen bildiriye haklar ellerinden alınmış, Irak Türkmenlerine yönelik baskı politikası hayata geçirilmiştir. Türkiye ile Irak yönetimleri arasında iyi ilişkiler gelişse de bu durum Irak Türkmenlerine yansımamıştır.

Bu çalışmada Irak Türkmenlerinin diğer azınlık halklarına verilen haklardan yararlandırılmadıkları tespit edilmiştir. Sürekli bir asimilasyonla karşılaşan Irak Türkmenleri, kendi benliklerini ve kültürlerini korumak için birtakım oluşumlar içerisine girmişlerdir. Bunların başında da 1960 yılında kurulan Kardeşlik Ocağı gelmektedir. Unutulmaya yüz tutmuş gelenek ve göreneklerini bu ocak aracılığı ile canlı tutmaya çalışmışlardır.

Irak Türkmenleri, karşılaştıkları zorlukların yanında soykırımlara varacak olayları da yaşamışlardır. Irak Devleti'nin kurulmasından uzun bir süre geçmeden ilk katliam yapılmıştır. Irak'ta Türkmenlerin maruz kaldığı katliamlar şöyledir: 1924 Kerkük Katliamı, 1946 Gavurbağı Katliamı, 1959 Kerkük Katliamı ve 1991 Altınköprü Katliamı. Ayrıca 2003 yılında ABD'nin Irak'ı işgali ile birlikte Türkmenlerin yerleşim yerleri hedef alınmış, birçok sivil hayatını kaybetmiştir. 2014 yılından itibaren DAESH'in Musul'u ele geçirmesi ile birlikte bu gölgede yaşayan özellikle Sünni kesim üzerinden de Irak Türkmenlerine yönelik şiddet olayları yaşanmıştır.

Irak Türkmenleri, 2012 yılına kadar azınlık grubu olarak kabul edilirken, Irak Türkmen Cephesi başta olmak üzere diğer partilerin de çalışmaları sonucu parlamentodan geçen yasa ile Irak'ın üçüncü etnik grubu olmuştur. Her ne kadar 2003 yılında Irak'ın Amerikan işgali ile başlayan sözde demokrasisi Irak Türkmenleri için uygulanmasa da bazı gelişmeler yaşanmıştır. 2003 yılında Amerika'nın

Irak'ın tüm devlet kurumlarını çökertmesi sonucu yeniden devlet inşasında Irak Türkmenleri dışlanmıştı. Bu dışlanmanın arkasında Türkiye ile Amerika ilişkileri gerçeği de bulunmaktadır. 1 Mart Tezkeresi'nin geçmemesi sonucu Amerika'nın Türkiye'yi cezalandırmak için Irak Türkmenlerini ezmesi, bugün Irak'ın bir kimlik oluşturamamasının temel sebeplerinden birisidir. Irak cumhurbaşkanının Kürtlerden, başbakanın Şiilerden ve meclis başkanının Sünnilerden oluştuğu parçalı bir siyaset arenasında Irak Türkmenleri herhangi bir kurum alamamıştır. Fakat Maliki hükümetleri döneminde bazı bakanlıklar elde etmişlerdir.

Türk dış politikasında Irak Türkmenlerinin yerine baktığımızda dönemsel olarak farklılıklar olduğunu söyleyebiliriz. 1990'lı yıllara kadar adeta kaderlerine terk edilen Irak Türkmenleri, Turgut Özal ile birlikte Irak politikasının mihenk taşına oturmuştur diyebiliriz. Özellikle Körfez Savaşı ile birlikte Türkiye'nin Irak'ın kuzeyine müdahale etme sinyalinin oluşmasında Irak Türkmenleri önemli rol oynamıştır. Amerika'nın müdahalesi ile Irak'ın parçalanacağını öngören Turgut Özal, pastadan pay almak için Türkmen kartını öne sürmüştür. Her ne kadar dışişlerinde bu konuda bir uzlaşma çıkmasa da Irak Türkmenleri aktif olarak bu dönemden itibaren devlet politikasına yerleşmiştir.

2003 yılında Amerika'nın Irak'ı işgali ile birlikte 1990'lı yıllardaki senaryolar gerçekleşmeye başlamış ve ülke bölünmenin eşiğine gelmiştir. Türkiye 1 Mart Tezkeresi ile Irak'a müdahaleden uzak dursa da daha sonraki adımlarda müdahale sinyali vermiş fakat Amerika bu müdahaleye sıcak bakmamıştır. Türkiye ise bu dönemden itibaren kendi ajandasını oluşturarak gerek Irak Türkmenleri gerekse diğer Sünni-Şii ve Kürt grupları ile çalışma içerisine girmiştir. Zaman zaman merkezî Irak hükümeti ile çatışma içerisine girse de kendisine yakın gruplar aracılığıyla Irak'ta etkili olmanın yollarını aramıştır.

Irak'tan Türkiye'ye yönelik göçün başlaması 1920'li yıllara kadar geri gitse de asıl göç olaylarının 1990'dan sonra başladığını görmekteyiz. 1990'lı yıllarda Saddam Hüseyin'in Kuveyt'e saldırısı sonucu ve çekilmesi ile ordusunu kuzeye doğru harekete geçirmiştir. Irak ordusunun hiçbir ayırım gözetmeden yerleşim yerlerini bombalama-

sı, insanların, özellikle Irak Türkmenlerinin Türkiye'ye doğru göç etmesine neden oldu. Fakat bu dönemde gelen yaklaşık 15.000 Irak Türkmen'inin 12.000'e yakını geri dönmüştür.

Irak Türkmenlerinin Türkiye'ye yönelik göçünü yukarıda belirttiğimiz hususa bağlamak eksik ve yanıltıcı olacaktır. Bağdat yönetiminin Türkmenlere karşı uyguladığı baskı ve asimilasyon politikası Irak Türkmenlerinin göç etmesinde etkilidir. Ayrıca Irak Türkmenlerinin eğitim, ekonomik amaçlı göç ettiği hususunu da belirtmemiz gerekmektedir. İş yeri açma, mülkiyet haklarının ihlali, işe giriş gibi durumlarda gösterilen zorluklar Irak Türkmenlerini göçe sevk eden gelişmelerdir. Yine siyasi süreçlerde dışlanmışlığın hissedilmesi de göç olayında etkili olan bir diğer durumdur.

Irak'tan Türkiye'ye yönelik göçler genellikle İstanbul iline doğrudur. İstanbul, Irak Türkmenleri diasporasının merkezi konumundadır. Bundan dolayı göçlerde ağırlıklı merkez İstanbul'dur. Ayrıca İstanbul'un tercih edilmesindeki etkenlerin başında eğitim, ekonomik ve sağlık merkezlerinin etkili ve gelişmiş olması gelmektedir. Başta İstanbul'a göç etmiş ve yerleşik Irak Türkmenleri üzerinde yapılan bu çalışmada, Irak Türkmenlerinin kültürel, toplumsal ve ekonomik durumları incelenmiştir. 1990'lı yıllardan itibaren yoğun olarak İstanbul'a gelen Irak Türkmenlerinin karşılaştığı sorunların başında ekonomik sıkıntılar gelmektedir. Asıl mesleklerini icra edememenin getirdiği hoşnutsuzluk insanların Türkiye'ye yönelik bakış açısının belli bir oranda değişmesine neden olmuştur. Irak'ta iken hayalini kurdukları ülkede ikinci sınıf vatandaş olarak ağırlanmaları; yerleşim, eğitim ve iş yeri açmada çıkartılan birtakım bürokratik engeller, Irak Türkmenlerinde hayal kırıklığı yaşatmıştır. Fakat ilerleyen dönemlerde bu sorunların iyileştirilmesine yönelik çalışmalar devlet tarafından başlatılmış, birtakım iyileştirmeler yapılmıştır. Mülakat yaptığımız kişilerden elde ettiğimiz verilere göre, 1990'lı yıllardaki göç ile gelen kişiler daha fazla sorunla karşılaşırken, daha sonraki dönemlerde gelen Irak Türkleri, daha rahat toplum hayatına adapte olmuştur. Bunun arka planına baktığımızda ilk başlarda oluşan problemlerin Irak Türkmenlerinin önde gelen temsilcileri ve devlet yetkililerinin bir araya gelerek soruna

çözüm bulmalarındır. Ayrıca hemşerilik gereği göç eden insanlar, yakınlarının veya tanıdıklarının yanına yerleşerek onlardan yol göstermelerini beklemektedirler.

Türkiye'ye yerleşen Irak Türkmenlerinin ağırlıklı olarak İstanbul'da yaşadığını yukarıda belirttik. İstanbul'u, Ankara, İzmir, Eskişehir, Konya, Sam-sun gibi şehirler takip etmektedir. Çalışmamızın konusunu yerleşik Irak Türkmenleri oluşturduğu için tahmini olarak Türkiye'de ikamet eden veya vatandaşlığa geçen 25.000-30.000 arasında nüfusları bulunmaktadır. Bu sayıya geçici oturma izni veya mülteci olarak Türkiye'de bulunan Irak Türkmenleri dâhil değildir.

Irak Türkmenlerinin %90'ı muhafazakâr ve milliyetçi eğilimlidir. Sol eğilimli partilere çok az ilgi göstermişlerdir. Bunun nedeni ise Türkmen davasında toplumsal birlik arayışı içerisinde olmalarıdır. Irak Türkmenlerinin genelde Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) ile gönül bağları bulunmaktadır. Diğer muhafazakâr partilere de sempati ile bakmaktadırlar. Türkiye'de Irak Türkmenlerine MHP en fazla sahip çıkan siyasi parti olmuştur. Partinin kuruluş felsefesinde yer alan soydaşlık bağı, Irak Türkmenlerinde karşılık bulmuştur. Irak Türklerinin de hem ideoloji hem de Anadolu'ya bağlılık düşüncesi MHP'ye daha fazla sempati ile bakılmasına neden olmuştur.

Türkmenler Irak'taki örf ve adetlerini unutmayarak Türkiye'de de yaşatmaya çalışmaktadırlar. Anadolu insanı ile tam uyum içerisinde olduklarından buradaki geleneklere yabancılaşma çekmemektedirler.

Irak'ta bir Iraklı kimliğinin ol(a)maması, diğer gruplarda olduğu gibi Türkmenlerde de kabul görmektedir. Bu aidiyetle ilgili bir husustur. Osmanlı döneminde üç parçalı olan Irak coğrafyası, İngiltere eli ile bir bütün haline getirilmiş fakat bütün bir kimlik oluşturulamamıştır. Irak Türkmenleri de aidiyet hissettikleri Türkiye'ye yerleşerek kimlik sahibi olmaya çalışmaktadırlar.

Sonnotlar

- ¹ Fazıl Demirci, "Irak Türkmenleri-Kuzey Irak ve Türkiye İlişkileri", Yeni Türkiye Dergisi, C. 1, S. 3, 1995, s. 351.
- ² Ziya Köprülü, Irak'ta Türk Varlığı, Ankara: Örnek Limited Şirketi, 1996, s. 3.
- ³ Ümit Ertuğrul, Irak Türkleri ve Türkiye, İstanbul: Kerkük Vakfı, 2006, s. 124.
- ⁴ Oğuz Çetinoğlu, Türkmename, İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları, 2013, s. 21.
- ⁵ Mim Kemal Öke, Musul- Kürdistan Sorunu 1918-1926, İstanbul: İZ Yayıncılık, 1995, s. 14.
- ⁶ Meryem İmamzade, Irak Dosyası, Akabe Yayınları, Tic. ve Sanayi AŞ. 1986. s. 124.
- ⁷ Suphi Saatçi, Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2007, s. 16.
- ⁸ Nazmi Sevgen, "Kerkük Türkleri I", Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, S. 38, 1970, s. 11-12.
- ⁹ Saatçi, s. 20-21.
- ¹⁰ Ertuğrul, s. 125-126.
- ¹¹ Ziya Köprülü, Irak'ta Türk Varlığı, Ankara: Örnek Limitet Şirketi, 1996, s. 3.
- ¹² Suphi Saatçi, Irak Türkmen Boyları, Oymakları ve Yerleşim Bölgeleri, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2015, s. 16-17.
- ¹³ Şevket Koçsoy, Irak Türkleri ve Türk-İrak İlişkileri 1932-1963, İstanbul: Boğaziçi Yayınevi, 1991, s. 126.
- ¹⁴ Erşat Hürmüzlü, Irak'ta Türkmen Gerçeği, İstanbul: Kerkük Vakfı, 2006, s. 9.
- ¹⁵ DİA, "Irak Türkleri", 1999, C. 19, s. 99-103.
- ¹⁶ Erdoğan Akkan, "Irak", DİA, C. 19, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1999, s. 83-85.
- ¹⁷ <http://data.un.org/CountryProfile.aspx?crName=Iraq> (22.07.2016).
- ¹⁸ Bilgay Duman, Irak'ta 2014 Seçimleri IŞİD Operasyonları ve Irak'ın Geleceği, Orsam, 2014, Rapor No. 190, Haziran.
- ¹⁹ Joint Analysis Unit, NINEVA IRAQ, 2013, <http://www.iau-iraq.org/documents/477/GP-Ninewa%202013.pdf>
- ²⁰ Suphi Saatçi, Irak Türkmen Boyları, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2015, s. 91.
- ²¹ Serhat Erkmen, Unutulmuşluğun Karanlığından Umudun Aydınlığına Uzanan Bir Türkmen Kenti: Telafer, Ortadoğu Analiz, C. 1, S. 9, Mayıs 2009, s. 9.
- ²² Bilgay Duman, "2003 Sonrası Irak'ta Türkmen Varlığı ve Siyasi Durumu", Yeni Türkiye Dergisi, C. 19, S. 54, 2013, Ankara, s. 2270.
- ²³ Mazin Hasan, "Irak'ın Gizlenen Gerçeği: Türkmenler", Ümit Özdağ, Sedat Laçiner, Serhat Erkmen (ed.), Irak Krizi 2002-2003, (45-60), Ankara: Asam Ortadoğu Araştırmalar Dizisi, 2003.
- ²⁴ Saatçi, age., s. 93.
- ²⁵ Duman, age., s. 2270.
- ²⁶ Mahir Nakıp, <http://www.yenisafak.com/gundem/mermiler-ucaga-yetismiyor-2344546> (22.11.2015).
- ²⁷ Saatçi, age., s. 94.
- ²⁸ Fazıl Demirci, "Irak Türkmenleri-Kuzey Irak ve Türkiye İlişkileri", Yeni Türkiye Dergisi, C. 1, S. 3, 1995, Ankara, s. 353.
- ²⁹ http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/Yazilar/Dosyalar/2013123_turkmenrap2.pdf
- ³⁰ Duman, age., s. 7-24.
- ³¹ Ali Yiğit, Irak'ta Türk Varlığı ve Kültür Sempozyumu, 18-19 Mayıs 2012, Bilecek Üniversitesi, s. 195.
- ³² Duman, age., 2271.
- ³³ W. Cleavend, Modern Ortadoğu Tarihi, (Çev. Mehmet Harmacı), İstanbul: Agora Yayınları, 2008, s. 229-230.
- ³⁴ Sabit Duman, "Irak: Bir Ulus Yaratma Çabaları", Irak Dosyası II, Ali Ahmetbeyoğlu, Ali Cengiz, Yahya Başkan, İstanbul: Tatav Yayınları, 2005, s. 45-70.
- ³⁵ Zekeriya Kurşun, "Osmanlıdan Amerika'ya Tanımlanamayan Ülke Irak", Irak Dosyası I, Ali Ahmetbeyoğlu, Ali Cengiz, Yahya Başkan, İstanbul: Tatav Yayınları, 2005, s. 1-37.
- ³⁶ Erşat Hürmüzlü, Irak Türkleri, İstanbul: Irak Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği Yayınları, 1991, s. 34.
- ³⁷ Kurşun, age., s. 1-37.
- ³⁸ Koçsoy, age., s. 13-15.
- ³⁹ 7. Madde; müttefiklerin güvenliklerini tehdit edecek bir durum söz konusu olduğunda ülkenin herhangi bir stratejik noktasının işgal edilmesine imkân veriyordu.
- ⁴⁰ İhsan Şerif Kaymaz, Musul Sorunu, İstanbul: Otopsi Yayınları, 2003, s. 75.
- ⁴¹ Süleyman Sırrı Terzioğlu, "Tarihsel Süreç Çerçevesinde 2005 Irak Anayasasına Göre Irak Türklerinin Hukuksal Durumu", Akademik Orta Doğu Dergisi, Ankara, C. 1, S. 1, 2006, s. 159.
- ⁴² N. Bilal Şimşir, Türk-İrak İlişkilerinde Türkmenler, Ankara: Bilgi Yayınevi, 2004, s. 55-68.
- ⁴³ Cüneyt Mengü, ABD-Türkiye-İrak üçgeninde Türkmen Meselesi, İstanbul: Yalın Yayıncılık, 2012, s. 104.
- ⁴⁴ Saatçi, age., s. 196-197.
- ⁴⁵ Köprülü, age., s. 36.
- ⁴⁶ Cüneyt Mengü, ABD-TR-İrak Üçgeninde Türkmen Meselesi, İstanbul: Yalın Yayıncılık, 2012, s. 109.
- ⁴⁷ Hürmüzlü, age., s. 103.
- ⁴⁸ Sinan Morufoğlu, "Irak Türkleri", Türkler Ansiklopedisi, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, C. 20, 2002, s. 1037
- ⁴⁹ Ekrem Pamukçu, "Irak Türklerinin Siyasi Kaderi", Yeni Türkiye Dergisi, C. 16, S. 3, Ankara, 1997, s. 1665-1669.
- ⁵⁰ Mahir Nakıp, "Irak Türklerinin Meselesine Nasıl Bakılmalı", Avrasya Dosyası, İlkbahar, C. 3, S. 1, Ankara, 1996, s. 38.
- ⁵¹ İmamzade, age., s. 124.
- ⁵² Suphi Saatçi, "Irak Türkmenleri", Yeni Türkiye Dergisi, S. 54, C. 19, Ankara, 2013. s. 2244-2248.
- ⁵³ Şemsettin Küzeci, Kerkük Soykırımını, (Irak Türklerinin Uğradığı Katliamlar, 1923-2003), Ankara: Teknoed Yayınları, 2004. s. 51.
- ⁵⁴ Irak Türkleri Sempozyumu, Ankara: Irak Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği Yayınları, 1989, s. 76.

- ⁵⁵ http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/PKuCZkMJM0EX1DUAHGTPPA_x3D__x3D (10.06.2016).
- ⁵⁶ Ziya Köprülü, "VIII. Yıldönümünde Altınköprü Katliamı", Türkmenelinden Notlar, Ankara: Yıl: 1, S. 2, 1999.
- ⁵⁷ İzzettin Kerküklü, "Altınköprü Katliamının Düşündürdükleri", Altınköprü Dergisi, Ankara: Yıl: 1, S. 2, Mayıs, 2002, s. 4.
- ⁵⁸ M. Kemal Yayçılı, "31 Ağustos 1996 ve 10 Ağustos 1998 olayları Hakkında Açıklama", Türkmenlerinden Notlar, Ankara: Yıl: 1, S. 3, 1999, s. 7-8.
- ⁵⁹ Bilal N. Şimşir, Türk-İrak İlişkilerinde Türkmenler, Ankara: Bilgi Yayınevi, 2004, s. 207-208.
- ⁶⁰ Ömer Turan, "İrak'ın Milletler Cemiyetine Girerken Yayınladığı Deklarasyonda ve Anayasalarında Türk ve Diğer Azınlıkların Hakları", Avrasya Dosyası, C. 3, S. 1, İlkbahar (1996), Ankara, s. 26.
- ⁶¹ Terzioğlu, age., s. 163.
- ⁶² Saatçi, age., s. 202.
- ⁶³ Mazin Hasan, "İrak'ın Gizlenen Gerçeği: Türkmenler", Irak Krizi (2002-2003), Haz. Ümit Özdağ, Sedat Laçiner, Serhat Erkmen, Ankara: ASAM Yayınları, 2003, s. 46.
- ⁶⁴ DİA, age., s. 101.
- ⁶⁵ Koçsoy, age., s. 129.
- ⁶⁶ Mengü, age., 109.
- ⁶⁷ Hasan Tunç, "Tarihten Bugüne Kerkük ve Geleceği", Stratejik Araştırmalar Dergisi, Ankara: Yıl: 3, S. 9, İlkbahar, 2007, s. 15.
- ⁶⁸ Turan, age., s. 28.
- ⁶⁹ Terzioğlu, age., 165.
- ⁷⁰ Şemsettin Küzeci, Irak Basım Tarihi, Ankara: Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, 2009, s. 10.
- ⁷¹ Mengü, age., s. 116.
- ⁷² DİA, age., s. 101.
- ⁷³ Mahir Nakıp, "İrak Türklerinin Meselesine Nasıl Bakılmalı", Avrasya Dosyası, Ankara: C. 3, S. 1, İlkbahar, 1996, s. 38.
- ⁷⁴ Şimşir, 576.
- ⁷⁵ Celalettin Yavuz, "İrak Türkmenlerinin Durumu", Stratejik Araştırmalar Dergisi, Ankara: Yıl: 3, S. 9, 2007, İlkbahar, s. 65.
- ⁷⁶ Terzioğlu, age., s. 165.
- ⁷⁷ Yunus Sen, Saddam'ın Irak'ı ve Bir Çöküşün Öyküsü-Babil Yanarken, Ankara: Ümit Yayınları, 2004, s. 73.
- ⁷⁸ Ertuğrul, age., s. 146.
- ⁷⁹ Saatçi, age., s. 259-260.
- ⁸⁰ Şimşir, age., s. 597.
- ⁸¹ Marufoğlu, age., s. 1037.
- ⁸² Hürmüzlü, age., s. 102.
- ⁸³ Hasan, age., s. 50.
- ⁸⁴ ORSAM, Ortadoğu Türkmenler Programı, Ankara: Rapor No. 9, Mart 2011, s. 29-30.
- ⁸⁵ Hasan, age., s. 51.
- ⁸⁶ ORSAM, age., s. 54.
- ⁸⁷ http://www.ydh.com.tr/HD7728_irak-secimleri-ve-turkmenler.html (28.11.2015).
- ⁸⁸ ORSAM, age., s. 55.
- ⁸⁹ SETA, Irak Siyasetini Anlama Kılavuzu, Ankara: SETA Vakfı Yayınları, 2013, s. 47.
- ⁹⁰ Mengü, age., s. 206.
- ⁹¹ Mengü, age., s. 207.
- ⁹² Rabia Kocaman Aydın, "İrak Türklerinin Sosyal Hayatı", Türkler, C. 20, Ankara: Yeni Türkiye Yay. 2002, s. 621-623.
- ⁹³ İhsan Yılmaz, Geçmişten Günümüze Irak'ta Türkmen Politikası, ÇTTAD, V/12, (2006/Bahar).
- ⁹⁴ Duman, age., s. 2273.
- ⁹⁵ Mahir Nakıp, "2003 Yılından Bu yana Irak Türkleri", Yeni Türkiye Dergisi, C. 19, S. 54, 2013, s. 2259.
- ⁹⁶ Erşat Hürmüzlü, "İrak Türkleri", Yeni Türkiye Dergisi, Ankara, C. 19, S. 54, 2013, s. 2241.
- ⁹⁷ ORSAM, Ortadoğu Analiz, Aralık 2009, C. 1, S. 12, s. 25.
- ⁹⁸ ORSAM, age., s. 26.
- ⁹⁹ ORSAM, Bilgay Duman, "17. Yılında Irak Türkmen Cephesi ve Irak Siyasetinde Türkmenler", Ortadoğu Analiz, Ankara: Mayıs 2012, C. 4, S. 41, s. 59.
- ¹⁰⁰ Nakıp, age., s. 2259.
- ¹⁰¹ <http://www.posta.com.tr/dunya/HaberDetay/Irak-ta-El-Ibadi-donemi.htm?ArticleID=244258> (25.11.2015).
- ¹⁰² <http://www.timeturk.com/turkmenler-ibadi-ye-tepkili/haber-46773> (25.11.15).
- ¹⁰³ <http://www.aljazeera.com.tr/haber/herkesten-once-biz-silah-istiyoruz> (25.11.2015).
- ¹⁰⁴ Ali Semir, Irak'ta Türkmenlerin Geleceği ve Kerkük'ün Özerklik İhtimali, İstanbul: Bilgesam Analiz No. 1225, Haziran 2015.
- ¹⁰⁵ <http://www.kerkukvakfi.com/tr/content/210> (12.11.2015).
- ¹⁰⁶ <http://www.aa.com.tr/tr/dunya/turkmenler-en-acima-siz-saldirilirlara-maruz-kaldi/155020>
- ¹⁰⁷ Kurşun, age., s. 30.
- ¹⁰⁸ Beril Dedeoğlu, "Türkiye-İrak İlişkileri: 'Doğu-Batı' Ekseni ve Değişkenler", Civitas Gentium 1:1, 2011, s. 11-32.
- ¹⁰⁹ İbrahim Erdal, "Türk Basını ve Arşiv Belgelerine Göre Atatürk Dönemi (1920-1938) Türk- Irak İlişkileri ve Sadabat Paktı", The Journal of Academic Social Science Studies International Journal of Social Science, Vol. 5, Issue 5, October 2012, s. 93-104.
- ¹¹⁰ Rifat Uçarol, Siyasi Tarih, İstanbul: Filiz Yayınevi, 1995, 4. Baskı, s. 550.
- ¹¹¹ Mustafa Kibaroğlu, Yasemin Nun, "Türkiye'nin Irak'ın Yeniden Yapılandırılması ile İlgili Kaygıları", Global Strateji Dergisi, Ankara, C. 3, S. 9, Bahar 2007.
- ¹¹² Ömer Turan, Irak'ın Milletler Cemiyetine Girerken Yayınladığı Deklarasyonda ve Anayasalarında Türk ve Diğer Azınlık Hakları, Avrasya Dosyası, İlkbahar: 1996, C. 3, S. 1, Ankara.
- ¹¹³ Şimşir, age., s. 48.
- ¹¹⁴ Mahir Nakıp, "Başlangıçtan Günümüze Türk Hükümetleri ve Irak Türkleri", Ankara: Ortadoğu Türkmenler

- Sempozyumu, Orsam Tutanakları: 35, Eylül, 2014, s. 47-71.
- ¹¹⁵Kadir Kasalak, "Irak'ta Manda Yönetiminin Kurulması ve Atatürk Dönemi Türkiye-Irak İlişkileri", Ankara: Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi, Yıl: 5, S. 9, Şubat 2007.
- ¹¹⁶DİA, "Ortadoğu'da Bir İslam Ülkesi", C. 19, 1999, s. 99-103.
- ¹¹⁷Nevzat Karagil, Irak Türkleri ve Eğitim Davaları, Türk-Irak Dostluğunun Işığı Altında Irak Türkleri, Asya Yayınevi, İstanbul, 1956.
- ¹¹⁸Çetin, age., s. 45.
- ¹¹⁹Refet Yinanç, "Türk-Irak İlişkileri ve Irak Türkleri", II. Irak Türkleri Sempozyumu Tebliğleri, Ankara: Irak Kültür ve Yardımlaşma Derneği Yayınları, 1989, s. 33.
- ¹²⁰Fahir Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 1914-96, Ankara: TTK Yayınevi, 1997, s. 729.
- ¹²¹Nakıp, age., s. 48.
- ¹²²Saatçi, age., s. 215.
- ¹²³Abdullah Çay, "Irak Türklerinin Tarihine Genel Bir Bakış", Irak Türkleri Sempozyumu Tebliğler, 1987, Ankara Gazi Üniversitesi.
- ¹²⁴Nakıp, age.
- ¹²⁵Ömer Kürkçüoğlu, Türkiye'nin Arap Ortadoğusuna Karşı Politikası, 1945-70, Ankara: Sevinç Matbaası, 1972, s. 138-140.
- ¹²⁶Meşkure Yılmaz, <http://www.bizturkmeniz.com/tr/index.php?page=article&id=4755&w=me%FEkure%20y%FDlmaz>
- ¹²⁷Dedeoğlu, age., s. 16.
- ¹²⁸Baskın Oran, Türk Dış Politikası, 1919-1980, C. I; Melek Fırak, Ömer Kürkçüoğlu, Ortadoğu ile İlişkiler, İstanbul: İletişim Yayınları, 15. Basım, 2009, s. 789.
- ¹²⁹Nakıp, Türkmenler Sempozyumu..., s. 52-53.
- ¹³⁰Saatçi, Tarihten Günümüze..., s. 251.
- ¹³¹Nakıp, Irak Türkleri Sempozyumu..., s. 57.
- ¹³²Oran, age., C. 2, s. 130.
- ¹³³Yüksel Kaştan, "II. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye-Irak Siyasi İlişkileri", Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, 2008.
- ¹³⁴Necati Doğru, "Kerkük'ün Bizim İçin Önemi", Milliyet Arşiv: 15.10.1986.
- ¹³⁵Ahmet Emin Dağ (ed.), Ortadoğu Çatışmaları, İstanbul: İHH Kitap, 2015, s. 155-158.
- ¹³⁶Gökhan Çetinsaya, Irak'ta Yeni Dönem, Ortadoğu ve Türkiye, SETA Rapor: 406, Nisan 2006, s. 45-48.
- ¹³⁷Turan Silleli, Büyük Oyunda Türkiye-Irak İlişkileri, İstanbul: IQ Kültür ve Sanat Yayıncılık, 2005, s. 145-147.
- ¹³⁸Oran, age., C. 2, s. 265.
- ¹³⁹Hasan Yılmaz, "Irak'ın Gizlenen Gerçeği Türkmenler", Stratejik Dergisi, Nisan, 2003, s. 36.
- ¹⁴⁰Erşat Hürmüzlü, "Türkmenlerin Irak Vatandaşlığı ve Federal Çözüm", Kardeşlik Dergisi, İstanbul: Kerkük Vakfı, Ekim-Aralık 2002, s. 16.
- ¹⁴¹KDP ve KYB arasındaki silahlı çatışmaları bitirmek amacıyla ABD önderliğinde ilki 10 Ağustos 1995 tarihinde, ikincisi 12 Eylül 1995 tarihinde İrlanda'nın Dublin kentinde toplantılar yapılmıştır.
- ¹⁴²Oran, age., s. 266.
- ¹⁴³Ferhat Güngör, "Ortadoğu Denklemine Irak Türkmenleri ve Geleceği", Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi, s. 14-41, <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/ijoses/article/view/5000121621> (20.08.2015).
- ¹⁴⁴Mikdat Çakır, "Türkiye'nin Ortadoğu ve Türkmen Politikasının Harp ve Uluslararası ilişkiler Sosyolojisi Açısından Değerlendirilmesi", Kök Araştırılması: C. 1, S. 2, Güz 1999, s. 261-274.
- ¹⁴⁵Milliyet Arşiv, 20 Mart 2003.
- ¹⁴⁶Fikret Bila, Sivil Darbe Girişimi ve Ankara'da Irak Savaşları, Ankara: Ümit Yayınları, 2003, s. 243.
- ¹⁴⁷Mazin Hasan-Soran Şükür, "Kerkük Kerkük", Stratejik Analiz Dergisi, S. 47, Mart 2004, s. 183-85.
- ¹⁴⁸Cemalettin Taşkiran, "Kuzey Irak, Türkmenler ve Dış Politikamız", Global Strateji Dergisi, S. 9, İlkbahar 2007, s. 55-53.
- ¹⁴⁹Milliyet Arşiv, 24.09.2003.
- ¹⁵⁰Fikret Bila, Milliyet Arşiv, 08.10.2003.
- ¹⁵¹Mim Kemal Öke, Irak Savaş Günlüğü, İstanbul: İrfan Yayıncılık, 2005, s. 190.
- ¹⁵²Vedat Yenerer, "Türkmen Belgeseli Çekmeye Geldiğim Irak'tan Çarpıcı Notlar", <http://bizturkmeniz.com>
- ¹⁵³Dağ, age., s. 155-158.
- ¹⁵⁴Sadi Çaycı, "Kerkük'ün Hukuki Durumu", Stratejik Analiz Dergisi, S. 70, Şubat 2006, s. 53.
- ¹⁵⁵Cumhuriyet Gazetesi Arşiv, 10 Mart 2004.
- ¹⁵⁶Mahir Nakıp, Ortadoğu Analiz, Haziran 2012, C. 4, S. 42, s. 95.
- ¹⁵⁷<http://www.haberler.com/turkiye-nin-kerkuk-politikasi-4175996-haberi/>
- ¹⁵⁸http://www.radikal.com.tr/politika/erdogan_irak_turkmen_cephesi_yetkilileri_ile_gorustu-1164757
- ¹⁵⁹Ahmet Davutoğlu, "Türkmenler Irak'ın Asli Unsurudur", <http://www.iha.com.tr/haber-davutoglu-turkmenler-irakin-asli-unsurudur-315464/> (20.09.2015).
- ¹⁶⁰Dağ, age., s. 155-158.